سہ ماہی
سرائیکی
بہاولپور
ہݨ تھی فریدا شاد وَل
مونجھاں کوں نہ کر یاد وَل
جھوکاں تھیسن آباد وَل
ایہا نئیں نہ وہسی ہک منٹ

سرزمین بہاولپور پر

بیاد : سید نذیر علی شاہ مرحوم

سرائیکی

سہ ماھی

بہاولپور
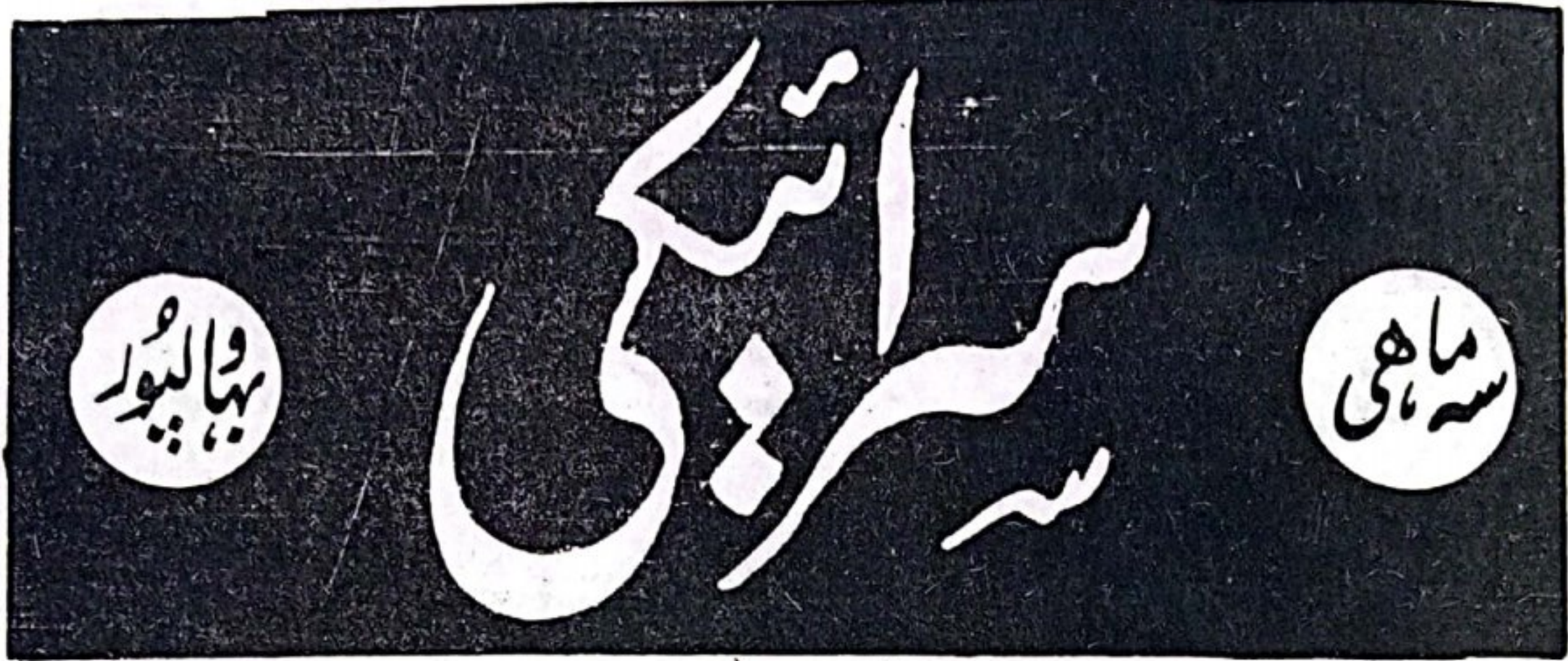
ترجمان سرائیکی ادبی مجلس

جلد نمبر ۲	جولائی ، اگست ، ستمبر ۱۹۹۰ء	شمارہ نمبر ۵

قیمت فی پرچہ ڈاہ روپے ۱۰ ، سالانہ پنجھاہ روپے ۵۰

رابطہ دفتر "سرائیکی" جھوک سرائیکی ، بہاولپور

شاہ ہست حسین، بادشاہ ہست حسین
دین ہست حسین، دیں پناہ ہست حسین
سر داد نہ داد دست در دستِ یزید،
حقا کہ بنائے لاالٰہ ہست حسین

(علی ہجویریؒ)

کربلا وِچ آل دا جاں بند پانی ٹھٹھی گیا
شرم توں دریا دا پانی پانی پانی ٹھٹھی گیا
وانگ پانی ڈے کڑھیو نے آل اطہر دا لہو
مصطفٰے دے لاڈلے زہرا دے دلبر دا لہو

مس لہو کاغذ لہو تے ہے لہو نوکِ قلم
ایہ لہو دا سارا دفتر کون کر سگدے رقم
ہک نہیں ڈوں نہیں سفیرا ہے بہتر دا لہو
مصطفٰے دے لاڈلے زہرا دے دلبر دا لہو

(سفیر لاشاری)

تندیر

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

الحجرات ۴۹

اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ اِخْوَةٌ فَاَصْلِحُوْا بَيْنَ اَخَوَيْكُمْ ۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ ۝

بیشک مومن آپس اِچ بھرا بھرا ہِن۔ چنانچہ اُنہاں دے اندر صلح کرا ڈتی کرو، اتے اللہ کنوں ڈر دے رہو تا تجھو تہاڈے اُتے رحم تھیوے۔

The believers are brethren so make ace between your brethren and keep ur duty to Allah that mercy may had on you.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِّنْ قَوْمٍ عَسٰٓى اَنْ يَّكُوْنُوْا خَيْرًا مِّنْهُمْ وَلَا نِسَآءٌ مِّنْ نِّسَآءٍ عَسٰٓى اَنْ يَّكُنَّ خَيْرًا مِّنْهُنَّ ۚ وَلَا تَلْمِزُوْٓا اَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوْا بِالْاَلْقَابِ ۗ بِئْسَ الِاسْمُ الْفُسُوْقُ بَعْدَ الْاِيْمَانِ ۚ وَمَنْ لَّمْ يَتُبْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ ۝

۲۶

اے ایمان والو، ہِک ڈوجھے نال تمسخر نہ کیتا کرو متھی سبگدے جو ڈوجھے تُساں کنوں بہتر ہوون، نہ عورتاں بیاں عورتاں دا مذاق اُڈاون، شاید ڈوجھیاں تُساں کنوں بہتر ہوون، نہ تُساں آپت اِچ عیب لبھو، نہ ہِک ڈوجھے کوں بُرے ناواں نال سڈو، ایمان گھن آوݨ دے بعد، اتے جیہڑے توبہ نہ کیتی (باز نہ آئے) او ظالم ہِن۔

O you who believe, let not people laugh at people perchance they may be better then theys not let women (langh) at women, per chance they may be better than they. Neither find fault with your own people, nor call one another by nick-names. Evil is a bad name after faith; and whoso turns not, these it is that are the iniquitous.

اداریہ

آج کیا تاریخ ہے؟ پچیس۔ پچیس کیا؟ بھئی، ٹوئنٹی فائیو۔ تو یوں کہیں نا، انکل۔ آپ۔ بھی کمال کرتے ہیں!

ہم مذاق نہیں کر رہے۔ یہ ہماری موجودہ نسل کی حالتِ زار ہے جس پر رونا آتا ہے۔ کہتے ہیں لسانیت کی وبا عذاب بنی ہوئی ہے۔ یہ نہ ہوگا۔ اس کی وجہ صاف ظاہر ہے۔ جب اردو کو اس کا صحیح مقام نہیں ملے گا۔ تو لسانیت کا تعصب یقیناً پھیلے گا۔ لسانی تفریق اس وقت تک ختم نہیں ہو سکتی۔ جب تک اردو کو دفتری اور سرکاری زبان کے طور پر مروج نہیں کیا جاتا۔

ایک وقت تھا۔ ہمارے ملک پر انگریز حکومت کرتا تھا۔ اس کی سلطنت اتنی وسیع تھی کہ سورج غروب نہیں ہوتا تھا۔ پھر ہمارے قائدین نے ہمیں اپنے تشخص اور تہذیب کا احساس دلایا۔ انگریز کے خلاف جدوجہد کی۔ بالآخر اسے ملک چھوڑنے پر مجبور کیا، مگر افسوس کہ مغرب زدہ بیوروکریسی نے چالیس سال گذرنے کے باوجود انگریز کے ٹِرٹل سٹار کے ٹوئنکل ٹوئنکل سے قوم کو مرعوب کر رکھا ہے۔ ہمارے تمام بڑے شہر، اعلٰے ہوٹل، معروف سڑکیں، معروف عمارتیں، اہم دفاتر اور مراکز تمام کے نام انگریزی ہی ہیں۔ بلکہ انگریزی نام ہی کسی ادارے کی بہترین صلاحیت اور اعلٰے کارکردگی کی علامت سمجھا جاتا ہے۔ دفاتر میں "فائیل ورک" انگریزی میں چلتا ہے۔ اگرچہ شہر کا نام بے شک اسلام آباد ہے مگر جدھر نکل جائیں "سیکٹر، پلازہ، بلیو ایریا، سپر مارکیٹ، میلوڈی ...... شاہراہ" سب کا رخ "ولایت" کی طرف ہے۔

نہ ہمارا اپنا لباس ہے ، نہ زبان اور نہ طور طریقے - ہر موڑ پر فخریہ انگلش میڈیم سکول کھلا ہے - بیوی کو "وائف" اور ہمشیرہ کو "سسٹر" نہ کہیں تو کیا ڈوب مریں ! دیتے ہیں ہم ایک دوسرے کو "فیسٹر ویل ، مناتے ہیں" برتھ ڈے" آخر ہم اپنی برتھ ڈے کیوں مناتیں ؟ یا منائیں تو گزری ہوئی زندگی کا محاسبہ اور آنے والے دنوں کی منصوبہ بندی کی روش کیوں نہ ڈالیں ؟ ضروری تو نہیں کہ سالگرہ کے روز کیک کاٹا جائے۔ ہم نئی پود کو یہ احساس کیوں نہ دلائیں کہ گزرے دنوں کی لغزشوں کو دہرایا نہیں جائے گا۔ اور آنے والے وقت کی قدر کی جائے گی۔ ہم صرف رنگ برنگ غبارے ، مخالف کالین دین اور کھانے پینے ہی کی فکر کیوں کریں؟ ہمیں چاہیئے کہ اللہ تعالےٰ کی مدد کے طلب گار ہوں اور صرف سالگرہ کے دن ہی کیوں ، ہر روز ہر لمحہ ـــ

ہمارا ملک ایک نظریاتی ملک ہے ۔ ہم نظریہ ، نظریہ کا ورد کرتے نہیں تھکتے۔ پرائمری جماعتوں سے ایم اے تک کے کورسس میں ، اپنی تقاریر اور مذاکروں میں "نظریہ" کا سن سن کر کان زخمی ہو گئے ہیں ۔ وہ نظریہ کیا ہے ؟ صرف دو قومی نظریہ ؟ اور فکری نظریہ کیوں نہیں ؟ یہ بنیادی نظریہ کہ اللہ تعالیٰ کے قبضے میں ہماری زندگی اور موت ہے ۔ اس ذات نے ہماری زندگی اور موت کا مقصد بھی متعین کر دیا ہے ، یہ سوچ کیوں نہیں ۔ افسوس ہے کہ ہمارے ملک کا مقتدر و با اختیار طبقہ ، باصلاحیت و با اثر طبقہ مغرب پرست ہے ، اس نے موم بتیوں کو پھونک مارنے اور تالیاں پیٹنے کو ہی زندگی کا مقصد بنا رکھا ہے

یہ احمقانہ منطق ہے کہ انگریزی کے بغیر ہمارا کاروبار زندگی نہیں چل سکتا اور اگر واقعی یہ حقیقت ہے تو یہ حقیقت بھی واضح ہے کہ ہم سرائیکی زبان کو انگریزی پر فوقیت دیتے ہیں ۔ اور سرائیکی کو دیگر تمام علاقوں پر فوقیت دینگے۔ بالکل اسی طرح جسطرح دوسرے علاقے کے عوام اپنی زبان کو ہر دوسری زبان سے زیادہ پیار اور عزت دیتے ہیں۔ اور ہمیں اس کا کوئی رنج نہیں ۔ ہمیں رنج ہے تو اس بات کا کہ اردو پاکستان میں رائج نہ ہوئی جسکی خاطر ہم نے قربانیاں دی ہیں اور آئندہ بھی ہر قربانی کے لئے تیار ہیں۔

گالھ مہاڑ

سید دین محمد شاد

باسمتی دے بارے تساں جانڑدے ہو جو اے چاول جتلا پرانڑاں ہووے پک تے اتلا لذیت تھیندے۔ کہیں اداریے دی حقیقت وی ایویں سمجھو۔ اداریہ دی پرانڑاں ہووے تاں زیادہ قیمتی ہوندے۔ کیوں جو اے وقت دی آواز ہوندے۔ تاریخ دا حصہ بنڑ ویندے۔ ایجھو ایندے اچ دھرتی دی خوشبو، ٹھنڈی تتی ہوا دی لمس، لوکاں دے مزاج دا عکس تے دلاں دی دھڑکن شامل ہوندی اے۔ "دھک، دھک"۔ . . . بے شک گنڑ گھنو! اداریہ اج پڑھو، مزا ڈیسی، اساڈے بعد آونڑ والی نسل پڑھسی اوکوں اساں کنوں وی زیادہ مزا آسی۔ علم وادب دی باسمتی پک تے تیار اے۔ ذرا نزدیک سُرک آؤ، سئیں،

وسیب دے سونڑو، ملیر تے مسافو، اکھ پٹو کناری ڈھاندی اے، ایویں اکھیجے! سرائیکی نمانڑیں زبان اے۔ اینڈی خدمت اساں سب دا فرض اے۔ بلاشک ہر کوئی رُدّھا ہووے۔ نکمے اساں وی کائینی۔ دل اے کم کون کریسی؟ ایم اے سرائیکی دے کلاساں شروع تھین۔ ہنڑیں کھن توں ٹی وی تے پروگرام اندا پیئے۔ اے سارے کم ابڑ غنت تاں نی تھی گئے! انہاں کامیابیاں کیتے بھوں بانڑ مارے پین۔ کیا ڈساوں اے کتلے سالاں دی محنت دا پھل اے۔ کہڑے کہڑے ذریعے تے تھاندریاں نے کوشت کیتی اے، اے سب اللہ سئیں دی مہربانی، تساں سب دی دعائیں تے محنتاں دا نتیجہ اے جو گنگ داماں کوں زبان ملی اے۔

اجنڑ بھوں کم دی ضرورت ہے۔ کم تاں اصل اچ شروع ہن تھئے۔ منڈھ پاند دی فکر نہ کرو۔ جیڑھا کم اساڈے کرنڑ دا ہے اساں کرلیسوں،

جیڑھا کم تہاڈے کرݨ دا ہے او نساں کرو، کہ کا تبیناں ؟
ذرا ایں رسالے " سرائیکی " دی کہانی سنڑو ۔ اے آپڑیں زبان دا قدیم ترین رسالہ اے ۔ ١٩٦٤ء کنوں چھپدا پئے ۔ توڑے جو سہ ماہی اے اساڈے واسطے ایندا جاری رکھݨ دی کانی وڈا کم اے ، کئی ہبیتے چٹھیاں لکھ لکھ بھیڑے مار ، نرے منتاں کرتے مواد کٹھا کریندے ہیں ۔ وت کتابت بݨنے چکر مہربان کاتب کوں ذرا گھل آئی تے کجھ دا کجھ لکھیا گیا ۔ کتابت دی درستیاں توں پہلے تھیوسے تے کاغذ داگیبڑ ۔ مہانگ اوہے جو سر بھنی کھڑے ۔ پیسے نال وی پسند دی چیز نی ملدی ۔ ٹائیٹل دا کھپارا الگ ، اچھا سئیں ، چھپ چھپا تے رسالہ تیار تھی گیا ۔ تھیباں بنڑاں ' دفتر چا ایوسے ۔ ہݨ بھئی ایندا خریدار کون بنڑسی ؟

——— اسبغول تے کجھ نہ پھول ۔ رسالے ہاں نال لاتے بیٹھے رہو ۔ جنہاں کوں آپڑاں سمجھدے ہیں اہوے دی خرید نی کریندے ۔ مفت نذرانہ ڈیو خوش تھیسن ۔ " سئیں ڈاڈھا چنگا کم پئے کریندے وے ۔ ایندی لوڑ اے ۔ شابش سئیں شابش ، لگے رہو " ۔ جے رقم دی گالھ کروں تاں اکھیندن " ڈانگ ڈا اے ہتھ ، سوہنڑاں ! "

پیسہ شہینہ دے کن اچ اے ۔ منیندے ہین ۔ پر اے لوڑ کیویں ٹرسی ؟ ہروں بھروں شہینہ دا بنہ دی " سرائیکی " دلے پاسے ہے ! ذرا ایندا حل تاں ڈسو ۔ آپڑیں مجلس دے کول کوئی خزانے تاں نیں ۔ تساں کنوں کیا لکاؤں ۔ آپت دی گالھ اے ، پچھے نکے ریݨ اے !

بھیڑیں تے بھراوو ، ایں رسالے دے خریدار بنڑو ، ڈوجھیاں کوں خریدار بنڑاؤ ، اشتہار بھیجو ۔ اے نہ تھیوے جو بت ستہ کڈھ کھڑے ۔ آپاں پھکے تھیوں ۔ جیہڑھے موتی دھی توں چمن او آلس کرن ، باقی تاں مہربانی نال پنجاہ روپیہ سالانہ چندہ پٹھ تے مستقل خریدار بنڑن ۔ نراض نہ تھیوو ، بس رقم دی چیٹ ہووے ۔ شالا خوش پئے وسو !

نفس تے ضمیر کوں ملامت

ڈاکٹر عبدالرؤف لودھی

اَج ایں پیسے دی ݙُنیا وِچ اَساں اتنے ہڈ ڳئے ہیں جیتھوں اَساڈے ضمیر دی آواز اساکوں وی نئیں سُنڑیندی۔ نال ای اَساں اتنے بے حس تھی ڳئے ہیں جو ذاتی لالچ دھوکے فریب، ݙوجھیاں دی کمزوری توں فائدہ اٹھاوݨ، ظلم، زیادتیاں تے ݙوجھیاں دے حق سچ دا احساس کرݨ دا جذبہ ختم تھی ڳئے۔

اَج توں کئی سو سال پہلے خلیل جبران سیلیں کوں جڈݨ ایہو جیہاں مشکلاں پیش آندیاں ہن تاں او آپݨیں نفس تے ضمیر کوں ملامت کریندے ہن۔ او کیہڑے کیہڑے موقعے ہن۔ اُنہاں دی زبانی سُݨو، میں آپݨیں زندگی اِچ ست واری آپݨیں نفس کوں حقیر تے ذلیل سمجھیا تے اُوں کوں لتاڑیا۔

۱۔ سب توں پہلے اوں ویلے جڈݨ میں آپݨیں وڈائی تے چودھراہٹ کیتے امارت دی پھوت تے حکومت دا لباس پاتے غریب لچار تے لگھ کنوں ہولے بندیاں دی ضرورت تے مجبوری توں فائدہ اٹھاوݨ دی کوشش کیتی۔

۲:۔ ݙوجھی واری آڈݨ جڈݨ میں آپݨیں جند جان قربان کرݨ والے دوستاں دے اگوں جھلے بہانے تے مکر نال آپݨیں صفائی ݙتی تے میں اُنہاں دوستاں کوں آپݨیں مکاری تے چلاکی نال گمراہ کیتا۔

۳:۔ تریجھی واری "جڈݨ جیہڑے ویلے میکوں آسان تے اوکھ وِچوں کہیں ہک کوں چݨݨ دا اختیار ݙتا گیا تے میں اوکھ تے مشکل دے مقابلے وِچ آسان کوں چوݨ کیتا۔

۴:۔ چوتھی واری اوں ویلے جیہڑے ویلے میں کوئی گناہ کیتا تے میں آپݨیں آپ کوں ایہ تسلی ݙتی جو آخر ٻئے وی تاں گناہ کریندن یا کریندے پئے ہن۔

۵:۔ پنجویں دفعہ اوں لمیس جڈاں میں آپڑیں کمزوری تے ڈر کنوں ہر مصیبت کوں برداشت کیتا جیہڑی دی میڈے اُتے نازل تھئی تے نال ای اے دعویٰ کیتا جو میں طاقت زور تے ظلم دے مقابلے وچ صبر تے استقامت دا مظاہرہ کیتے۔

۶:۔ چھیویں واری میں اوں ویلے آپڑیں نفس کوں ملامت کیتی جیہڑے ویلے میں صرف آپڑیں کپڑے سنبھال تے اُتے چا کیتے جو میڈے کپڑیاں کوں ایں دُنیاں دی زندگی دا گند نہ لگے۔

۷:۔ ستویں واری اوں ویلے جڈاں میں اللہ سئیں دی تعریف واسطے کھڑا تھیاتے ایں کوں میں آپڑیں تعریف تے وڈائی سمجھی۔

غزوۂ بدر

محبشمان شاہ

صحرائے عرب وچ اسلام دے سجھ دے اُبھرن نال جیڑھے حالات تے واقعات رونما تھیئن، او اگاں ونج تے اسلام دی عظمت تے وڈائی دے اَن مٹ نقوش ہن تے تاریخ عالم تے چھا گئین۔ اسلام دے سوجھلے دے کھنڈݨ نال ظلمت تے گمراہی دے اندھارے مُک ڳئے تے عرب دے جاہل سماج، تعصب، ضد بازی اتے دشمنی دی ہاں گھٹ ڈیوݨ والی فضا وِچوں نکل تے بھرپ تے سکھ سانجھ دے کھلے اسمان تلے جیݨ دا ساہ گھدا۔ پر ایندے واسطے مسلماناں کوں وݙیاں قربانیاں ݙیوݨیاں پیاں، دیس بدر کیتے ڳئے۔ اُنہاں دے ذال بال کھس گِدے ڳئے۔ کئی ظلم دا نشانہ بݨ تے جان تک قربان کر ڳئے۔

واقعۂ بدر کافراں دے ظلم اتے اذیت تے اسلام دشمنی دے نتیجے وچ رونما تھیوݨ والا عالم اسلام دا سب توں پہلا غزوہ اے۔ ایں معرکے دا سبب مشرکین مکّہ دا ہک تجارتی قافلہ بݨیا، جیڑھا ابوسفیان دی قیادت وچ شام توں تجارتی مال متاع نال لݙ پھچ تے مکّہ واپس پیا آندا ہا۔ مسلماناں کوں کافراں نے اطلاع اِک ٹک کیتا جو مسلماناں دی اُنہاں کوں ظلم توں باز رکھݨ کیتے اُنہاں دی تاڑ وچ ہِن۔ ابوجہل (مشرکین مکّہ دا سردار) کوں ایں واقعے دی کوڑ پتہ تاں اوہ ہک ہزار مشرکاں دا لشکر گھن تے کاوڑ کنوں جھگوں ݙھیندا مسلماناں دی تھوڑی تعداد کوں لتاڑݨ ٹُر پیا۔ مشرکاں دے لشکر وچ ۱۰۰ گھوڑے، ۶۰۰ زرہ بکتر تے بے شمار اُٹھ شامل ہن۔ کل ۳۱۳ مسلمان لشکر وچ شامل ہن۔ بے سروسامانی دا ایہے حال ہا جو ۲ گھوڑے تے ۷۰ اُٹھ ہن جیندے اُتے ترے ترے بندے واری سواری کریندے ہِن۔

حالات دی ایں اُبھرڈغت اتے پُرخطر تبدیلی دی وجہ کرکے حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام نے فوری طور تے ہک مجلس شوریٰ ترتیب فرمائی جیندے وچ وڈے وڈے سردار قبیلہ شامل ہن۔ جنگ دے سوا کوئی چارہ نہ رہیا۔ حالات ایہو جہے ہن جو بعض مسلمان گھا بر گئے۔ آپؐ دی نصارہ مدینہ دی باروں فکر مند بن گیوں جو ایہ نویں نویں مسلمان تھئے ہن۔ ہیں گالھوں آپؐ ول ول فریندے ہن۔ "دسو، کیا صلاح اے، میکوں مشورہ ڈیوو" ایں تو جناب رسالت مآبؐ دا اشارہ انصار مدینہ دی طرف ہا۔ حضرت مقداد بن اسود، جیڑھے انصاری ہن آپؐ دا مطلب سمجھ گئے تے عرض کیتو نے۔ "اے اللہ دے نبیؐ، اللہ نے تہاکوں جو حکم فرمائے اونکوں پورا فرماؤ۔ اللہ دی قسم اساں تہاکوں او گالھ نہ آکھسوں جیڑھی بنی اسرائیل نے موسیٰ علیہ السلام کوں آکھی ہئی جو توں تے تیڈا رب ونجو تے لڑو اساں اتھائیں بیٹھے سے۔ بلکہ اساں تاں تہاڈے نال ہیں۔ اللہ دی قسم اساں تہاڈے اگوں، تے پچھوں، تے سجے کنوں، تے کھبے پاسوں، ہر پاسوں تہاڈے نال رہ تے لڑسوں اتے تہاکوں کلہا نہ چھوڑیسوں۔" اے گالھ سن تے آپؐ صلعم ایڈے شاد تھئے جو منہ مبارک خوشی کنوں لال تھی گیا۔

لشکر اسلام ۱۷۔ رمضان المبارک بروز جمعرات بدر دے میدان وچ پہنچا۔ اوں رات اللہ سوہنے نے مینہ وسایا۔ جیڑھا مسلماناں کیتے رحمت دی پھنوار بن تے کم ڈکھیا اتے جیندے نال انہاں دے خیمیاں دی ریت جم گئی تے ٹرن پھرن سوکھا تھی گیا پر مشرکاں اتے ایہ مینہ ڈاڈھا زور دا وسیا تے زمین چکڑ چکڑ تھی گئی۔ مسلماناں تے اللہ تعالےٰ نے رات کوں ہلکی ہلکی گھل لا ڈتی تے او رات کوں سکون نال ستے، جڈاں جو مشرک ساری رات فکر کنوں جاگدے تے ترٹئے رہے۔

سویلے جمعہ دے ڈینہہ حق تے باطل دا ایہ وڈا معرکہ تھیا۔ جنگ اپڑیں اپنے زور تے پئی۔ حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام سجدے وچ ڈھ تے رو رو تے عرض کیتا۔ "اے اللہ اگر اج ایہ مسلماناں دی چھوٹی جہیں جماعت ہلاک تھی گئی تاں زمین تے تیڈی عبادت کرن والا کوئی نہ رہسی۔" رسول کریمؐ اتنے رُنّے جو موڈھے دی چادر ڈھے پئی۔ ابوبکر صدیق نے فرمایا۔ بس، اے اللہ دے نبیؐ۔ بس۔ اللہ تہاڈی دعا کڈاہیں خالی نہ ولیسی۔" اللہ تعالےٰ نے اپنے نبی صلعم دی دعا سن گدی تے مسلماناں دی مدد کیتے ہک ہزار فرشتہ نازل فرمایا۔ آپؐ نے فرمایا۔

"اے ابوبکرؓ، خوش تھیوو۔۔ "تے ول ہک مُٹھ مٹی تے گکریاں دی چاتے دشمناں دو سٹ تے فرمیونے "ھَا شَتِ الوُجُوہ۔" ول ہک ہی مشرک ایجھا نہ ہا جیندے منہ اکھیں وچ مٹی نہ بھریجی ہووے۔
ایں موقعے دے حوالے نال اللہ تعالیٰ قرآن پاک وچ فرمیندن۔ "جڈاں تُساں مٹی سٹی تاں در اصل تُساں نہ سٹی بلکہ اللہ نے سَٹی ہئی" ۔۔۔۔ مسلماناں دا جوشِ جہاد دل فرشتیاں دا نزول دشمن ذلیل تھی اے تے پچھواں نسیا۔ اوندی کنڈھ بگ گئی۔ فتح بدر دے ڈینہہ کوں اللہ تعالیٰ نے "یوم الفرقان" آکھے۔ یعنی حق تے باطل وچ فرق دا ڈینہہ۔ کافراں دے ستر بندے مارے گئے۔ ابوجہل ڈو بالاں دے ہتھوں قتل تھیا۔ ستر کافر قیدی تھی پکڑے آئے۔ مال غنیمت ہتھ آیا۔ اللہ تعالیٰ مسلماناں تے احسان کیتا تے نبی کریم صلعم دی ایہ جماعت عزت آبرو نال مدینہ واپس آئی۔

سفیر لشاری دے ورقے

ڈاکٹر محمد سلیم ملک

اوّل ذکر ہوں ذات دا جیں کیتے اے کائنات بݨائی گئی اے۔ جتھاں نطق دے سارے اعجاز تے اظہار دے سارے وسیلے عاجز آ ویندن۔ احترام تے عقیدت لفظیں دی شکل اختیار کر ویندن۔ عشق تے ادب دا ہیک ڈیوا بلدے تے رنگ تے نور دیاں لاٹاں لیکن تاں نعتِ رسولِ مقبول دی زیارت تھیندی اے۔

نعت آکھݨ ٻہوں مشکل کم اے۔ نعت آکھݨ آلا ڈو مونہیں تلوار تے ٹُردے نعت اچ حضورؐ دی شان کوں ودھا ڈیوے تاں خدا دی صفات اچ دخل پوندی اے۔ تے اگر گھٹائیں ذرا تعریف گھٹ پوسے تاں او صحابیؓ رسول دی تعریف بݨ ویندی اے یعنی نعت دے اتوں حمد ہوندی اے تے تلو منقبت ہوندی اے۔ ہناں دے ہین بین نعت نگار آپݨے بیت دا پندھ کریندے۔ سفیر لشاری ایں امتحان اچ پورے اترن تے آپݨے شعری مجموعے "ورقے" دا مُنڈھ نعتیں نال بدھیں نے۔

نعتاں لوک اپݨے گناہیں دی مغفرت واسطے لکھدن، مذہبی جذبات دی تسکین سانگے پیش کریندن، زبان دا سواد بدلݨ واسطے وی لکھدن، رسماً وی لکھدن تے آپݨے شعری مجموعے دی رسم بسم اللہ دے طور تے وی لکھدن۔ پر سفیر کنیں ایجھاں کوئی سطحی جذبہ کو نئیں۔ اُنہاں دی نعت شاعر دی عقیدت دا اظہار وی ہے تے شانِ رسولؐ بیان کرݨ دی کوشش وی ہے۔ او حضورؐ دی بزرگی، پارسائی تے جلال و جمال دا ذکر کرتے اساڈے سینے اچ نور دے ڈیوے ٻلیندن۔ آپؐ دی رحمت و شفقت تے اخلاق تے معجزات دا ذکر اُنہاں دیں نعتیں کوں موتیں دی چمک عطا کریندے تے اُنہاں دے وچ قرآنی آیتاں چمکدیں تاریں آلی کار جڑ ویندن۔ زبان دی پختگی، بیان دی روانی

جوش تے بہاؤ دل دل طبیعت کوں آپنی طرف چھکیندے۔

کئی رہندن مست عبادت وچ
کئی پاون چین ریاضت وچ
ہن مدحت خواہ سفیر اساں
ساڈا نعت آکھیندیں نال گزردے

ایں دے بعد سفیر لشاری دا قلم حضرت علی کرم اللہ وجہہ دے حضور آپنڑاں متھا رگڑیندے، او نبیؐ دے علم دے دروازے تے ناصیہ فرسائی کرتے ول شہید کربلا حضرت امام حسینؓ دے اگوں ہنجوں دے ہار پیش کریندن۔ امام عالی مقام بہادری، نیکی تے تسلیم و رضا دا استعارا ہن۔ دنیاں دی تاریخ اُنہاں جیہاں کردار تے قربانی ڈلا پیش نہ کرسگی۔ آپ روشنی دا او مینار ہن جنہاں دی حق پرستی، شجاعت تے صداقت رہندی دنیاں تائیں اساکوں حق گوئی تے بے باکی دا سوجھلا کریندی رہسے، واقعہ کربلا دے بیان وچ سفیر دا قلم عربی گھوڑے آلی کار ڈھرکن پے ویندے۔ بحر میں دے بنیادی مزاج نوں ہم آہنگ تھی ویندے۔ تے اینویں لگدے جیویں کوئی جدی خواں پندر و کھی رات وچ بہہ ویندا پڑھدا ہووے۔

"ڈپرے" او نازک خدشے بے نام وسوسے تے ڈس نہ سگݨ آلے اندیشے ہوندن جیڑھے اساکوں آپنی کہیں سونہڑی تے پیاری شئے دے واسطے ہوندن یا وت ڈپرے بدگمانیاں دے ہلکے ہلکے تے نازک پچھا دیں ہوندن جیڑھے کہیں ویلے اکھیں دے اگوں گھیڑ آلی کار چھا ویندن۔ یا وت ڈپرے آپنی ذات دے اندر دی او ڈپ ڈپ ہوندی اے جیڑھی کہیں لفظ یا اُلا دا روپ اختیار نی کرسگدی، یا رت ڈپرے ..... بس ایں توں اگیتے میڈا منہ نال کھلواؤ۔ ایجھے نازک لفظ دی تشریح کرتے مورہ نہ کوہاؤ۔

"ڈپرے" دے ڈو جھے جیتے اِچ دوریاں تے مجبوریاں دے منڈے ساہ ان جدائیاں دی موجھ تے محرومیاں دا وسدا جھمڑ اے۔ جیڑھا کہیں نفسیاتی گھڑی ایچ دھند آلی کار روح تے چھا ویندے۔ آپنی طبیعت دے غبار کوں شاعر لفظیں دی شکل ڈیندے نال کافی وجدا اِچ آندی اے۔ سفیر دیاں کانیاں تجربے دے ٹکور تے آپنیں اکھیں ڈیکھی

دے احوال دی تفسیر ان ۔ کافی سرائیکی زبان دا سنگار اے تے ایں علاقے دی شاعری دی زینت اے ۔ سرائیکی زبان دی مٹھاس ، لہجے دی شیرینی تے الا دا سندرتا ہیں منیف دے جوہر اجزا ان ۔ سفیر سائیں دیاں کافیاں اچ وحدت الوجود دا فلسفہ ، سچے عشق دی تڑپ ، فنا فی اللہ دے مضمون تے تجزتوں کل دی طرف پندھ کرن دا دھیان ملدے ۔ خواجہ غلام فریدؒ دی روہی جیویں بر بیابان تے ڈراکھل جاہ دے ، بھائے ساوݨ دے مینہہ ، کھاوی ساول تے مینگھ وسدا ہے دی جاہ اے ہوں روایت دا تسلسل اساکوں سفیر دیاں کافیاں اچ نظر آندے ۔ چولستان دی دھپ زندگی دی حرارت کوں قائم رکھݨ دا وسیلہ بݨ ویندی اے تے روہی دی چنڑ رو کمی رات اچ ہیر دن ننگے پیلݨ اچ ربیت تھل آل کار محسوس تھیندی اے ۔ بقول رودکی ۔

ریگ آمو د د ر شتی ہائے آن
زیر پایم پرنیاں آید ہمی ،

ہیں جیندی تے جاگدی روہی اچ خوشیاں دے مٹ تے سونہیں دے منھل موجیاں فطرت آپݨے سارے نزاکتیں تے لطافتیں نال کھل ہسے پئی ونڈیندی اے ۔

پانی دا نکوں ڈو نہ ڈرتا دن ۔ بچھڑے جاگاں لاون
تھیوں سنگ سہیلیاں رل مل دل جیا راندی ون
کٹی پیاں کھیڈن ہیر گسا واں کٹی رل مل ون واڑاں

صحرا دے مناظر دی تصویر کشی تے متحرک امیجری سفیر دے مناظر کوں جیندا جاگدا تے ڈوا ہیر دا بݨا ڈیندی اے ۔ نکیاں نکیاں تفصیلاں ڈسݨ دا سلیقہ تے زبان تے قدرت ، فنی پختگی دی طرف اشارہ کریندی اے تے شاعر دی ذات دے اندر سوز و گداز نے ان کافیاں اچ ہلکا ہلکا سیک بھر ڈتے ۔ تے اے حدت تے حرارت اساڈی روح اچ نرمی تے گرمی پیدا کر ڈیندی اے ۔ دنیاں توں بے نیازی ، قناعت پسندی تے درویشی آپے لہجے دیاں اے کافیاں پڑھ تے احساس تھیندے جیویں سرائیکی زبان دا کوئی جوگی شاعر ، اردو زبان دا کوئی نظیر اکبر آبادی ، گلیں کنوں گا ندا ہویا آپݨے کوٹ اچ بیا ویندا ہووے تے سندر سریندا ویندا ہووے جو " بھراوو ! اے دنیاں پھاں آلے وڈے آل کارا اے ۔ ہک ڈینہہ اے پھاں جگ ڈیسے ٹنڈر ٹسک ویسے ۔ مسافر ڈو پہرا ٹھار تے ول راہی تھیندن ۔ اتھاں دیرہ لاتے نال ہے دنیا اگلے دی سوچو ۔ یا دالہی اچ مست رہو ۔ تاں جو ہک ڈینہہ ویہا راہی دا ثمر پا سگو ۔

ملاحظہ فرماؤ۔"

نیں لوڑ سفیرا دولت دی
ناں شاہی شان تے شوکت دی
ناں طاقت عظمت حشمت دی
تیڈے رخ انور دیاں باڑاں ہن،

سفیر لشاری دے شعری مجموعے دا تیجھا بھاگ چوڑاں غزلاں نال پوتا پے۔ غزل کئی ڈینہہ چرخہ کتن تے نوڑی دُن سمجھی ویندی ہئی۔ کئی ہرن دی اخری چیک آہدے۔ ان حکیم مومن خان مومن دے نزدیک " بازی کردن از جوانی و حدیث محبت و عشق زنان " ہئی پر اَج غزل دا پڑا بہوں وڈا تھی گے۔ اے صرف زبان دیاں تریکولیاں یا خیال دیاں گوسں کا فیاں کھاون ای نیں رہ گی۔ بلکہ اے زندگی دے منہیں تے بھرتے ڈکھیں دی جھار وی ہکلیندی اے۔ جذبیں دی دہندی اڈ دے اُتوں ہلانگھاں مریندی اے تے احساس دے سوندھڑے بناون کیتے خیال دے نویں گاچے دی کپیندی اے۔ سفیر دی غزل اِچ مجازی عشق دیاں شوخیاں تے شبخیاں پاتیاں ویندن۔ عاشق تے معشوق دی چھیڑ چھاڑ، انتظار دیاں لمبیاں راتاں، وعدیں دی آس تے۔ بے وفائی دے اندیشے جاہ جاہ تے اساڈے دل دے دامن کوں چھکیندن جو کھڑو ایہا جاہ اے جیندی گول ہئی۔

عجب گال اے او اج غیر لگدے
جیکوں موڈھیں چاتے کھڈیندا رہیا ہاں،

سفیر دی غزل عشق مجازی دی سفیرا اے۔ اِنہاں دے لہجے دی شوخی اتے انہاں دی دردمند طبیعت غالب آ دیندی اے۔ غزل دا اداس مزاج تے سفیر دی ملول طبیعت ہکو جہے تھی ویندن۔ سوچ دیاں کنڈیاں تے غم دا مینہہ وسن پے ویندے۔ روہی دا والو کھیں ڈے سیاپے اِچ چپ چپ نظر آندے تے درداں دی آدنخ جاری رہندی اے۔

کیا حال سُناواں درداں دا ہک ویندے تے بیا آدیندے
ہر آون والا آس دے ڈیوے پھوکے نال بجھا ویندے

سفیر دیاں کافیاں عشق حقیقی نال گس کلیاں تھیاں ہویاں ان ۔ انہاں دے ہلکے ہلکے جھینڈے انہاں دی غزل اچ وچڑیے ہوے نظر آندن ۔ اے انہاں دے مزاج دی گالھ اے جو گالھ بھانویں عشق و جوانی دی پئی تھیندی ہووے او اونکوں دنیاں دی بے وفائی ترک دنیاں تے بے ثباتی دنیاں کنوں تر پاتے عشق دے گوپے وچ آ کھڑیندن۔

اینویں مُک چُپ دے وچ عمر گئی او آندا ہے پر ملدا نہیں

اکھ بھالاں تاں اوں لُک ویندے اکھ نوٹاں تاں ول آ ویندے

او لُکیا ہویا ہا میڈی ذات دے وچ

تے میں اونکوں جگ تے گولیندا رہیا ہاں،

کھری گالھ اے ہے جو سفیر دی غزل اچ روزی دے غمیں دے جھمیلے وی ہن۔ تلخیاں دے کٹوڑے بیرد ی ہن ۔ مسائل دے کانٹریں گنے وی ہن ۔ کتھائیں پیلھوں آلی کا مٹھیاں تشبیہاں ہن تے دراکھ جہی کسٹ مٹھی زبان وی ہے ۔

سفیر دیاں گیتاں اچ زبان سادہ مگر خیال ہوں رنگین اے ۔ بے ساختگی تے بہاؤ شعر کوں روانی عطا کریندے انہاں اچ روہی دا جلال ۔ کافی دا گداز تے غزل دی پھوار موجود اے سرائیکی وسیب دیاں رسماں ، رتیاں ، خوشیاں تے غماں کلام سفیر اچ اینویں بندان ۔ جینویں کوئی نشوم بال آپنی مٹھ اچ کھوہ کھڈ لکی کھڑا ہووے ۔ یا کوئی الہڑ چھوہر آپنے چنگیر اچ رنگ برنگے پھل چنڑی کھڑی ہووے ۔ سفیر نے آپنی ایں کتاب "ڈیرے" اچ تکنیک دے وی کئی تجربے کیتن تے کم و بیش سارے شعری اصناف اچ آپنی تخلیقی تو دا اظہار کیتے انہاں دی زبان دی نرمی تے خیال دی گرمی انہاندے روشن شعری مستقبل دی گواہ ہے ۔ اُمید اے جو سفیر سائیں آپنے شاہدے دی شدت تے تجربے دی حدت کوں آپنے ڈسیے لہجے نال وچار تے آپنڑاں شعری سمل بنڑیسن تے ول صداقتیں دی گول اچ ٹُریسن اور آپنے شعری پڑا ۔ " ڈیرے " کوں منزل دے بجائے منزل تما سمجھسن ۔

سرائیکی مرثیہ نگاری

نواز کاوش

شعری ادب وچ مرثیہ بہوں اہمیت رکھیندے۔ مرثیہ لفظ "رثا" توں نکلے جیندا مطلب ہے مرن والے دی تعریف و توصیف کرنا۔ شخصی مرثیے وچ عزیزاں، دوستاں تے خاندان دے انہاں لوکاں کوں لفظاں وچ خراجِ عقیدت پیش کرنا ہے۔ جنہاں نال ہک دلی وابستگی تے جذباتی تعلق ہوندے۔ بعدوں کہ امام عالی مقام حضرت امام حسینؑ تے انہاں دے سانھیاں دی مظلومیت کوں شاعر لفظاں دا چولا پویندن تاں ہک تقدس، احترام، انہاں نال دلی تعلقات تے بے وسی دے اندرونی جذبے پوری توانائی نال شعراں وچ ڈھل ویندن۔ مرثیے وچ شاعر ایں گالھ دا خیال رکھیندن جو واقعات دی سچائی، اہمیت تے بیان دی دلچسپی برقرار رہوے، منظر نامہ جنگ دی کیفیات، سامانِ حرب تے بہادری دے کارنامے مرثیے دا خاصہ ہوندن۔ ایندے علاوہ لفظاں دا صحیح تے مناسب استعمال شاعرانہ مہارت دا تقاضہ کریندے۔ ایہا وجہ ہے جو شاعر جیڑھاں امام کربلا دے حضور ہنجواں دے ہار پیش کریندن تاں او تاثر دی دولت نال مالا مال ہوندن۔

مرثیہ غزل، مثلث، مربع، مسدس، مخمس، آزاد تے نثری نظم دی صورت وچ لکھیا گئے تے اے صنف ہر دور وچ مقبول رہی اے۔ لیکن مسدس کوں مرثیے واسطے بہوں بہتر خیال کیتا ویندے۔ تے بہوں سارے شاعراں نے مسدس دی صورت وچ خوبصورت مرثیے تخلیق کیتے ہن مسدس دی صورت وچ لکھے گئے مرثیے زبان و بیان تے اظہار دی کشش کیتے ایں واسطے بہتر خیال کیتے گن جو مسدس دے پہلے چار مصرعے گالھ دی تفصیل بیان کرن کیتے تے آخری ڈوں مصرعیاں وچ اوں گالھ دا نتیجہ یا نچوڑ۔ تخمس کوں دوھاون واسطے کارگر ثابت تھیندے۔

سرائیکی مرثیے دے کئی ہک انداز ہن، اُردو تے فارسی مرثیے وانگوں سرائیکی وچ
وی سلام تے، نوحہ خوانی، موجود ہن تے انہاں دے علاوہ ڈوہڑے دی مرثیے دے پندھ کوں تورڑ
تیئں پچھیندے نظر آندن۔ تے سرائیکی زبان وچ ایجھے ایجھے نادر تے شاہکار مرثیے تخلیق کیتے
گن جیہڑے کہیں وی بئی زبان دی شاعری دے برابر رکھے ونج سگدن۔
سرائیکی مرثیے دا آغاز اساکوں ۶۸۱ء توں محسوس تھیندے یعنی واقعہ کربلا دے
بعد مرثیہ اساڈے شعری ادب وچ شامل تھیا۔ تے ویلے دے نال نال ایں مضبوط ترین
صنف دی شکل اختیار کر گھدی۔ برصغیر وچ سرائیکی مرثیے دے آغاز بارے مضبوط ترین
حوالے اساڈے سامنڑیں موجود ہن۔ جیہڑے تاریخی تے لسانی اعتبار نال وی اہمیت رکھیندن
میر حسان الحیدری ایں سلسلے وچ لکھدن جو ڈہویں صدی عیسوی دے شروع وچ ملتان تے قرامطہ
دا قبضہ تھیا۔ جیہڑے مسلک دے اعتبار نال اثنائے عشری ہن، جبکہ ۹۸۳ء توں وی پہلے ملتان وچ اہل تشیع تے
اسماعیلی فرقے دے لوک آئے تے انہاں نے ایں علاقے وچ مرثیہ خوانی دا آغاز کیتا۔ انھوں دے لوکاں کیتے
اے شاعری ہک نواں تجربہ ہائی تے ایں شاعری وچ انسانی نفسیات تے کیفیات دے علاوہ جذباتی کشمکش دا بھرپور اظہار ہئی۔ لہٰذا
لوکاں تے اینداں اثر تھیا۔ اینویں ہی نثری مرثیے نے وی ادب وچ آپڑیاں پاڑاں
مضبوط کیتیاں۔ تے ذاکرین نے ایں صنف کوں اگوں ودھایا۔ اے باکمال ذاکر اپنڑیں گفتگو
نال سماں بدھ ڈیندے ہن تے پورے ماحول تے سکتہ دی کیفیت طاری کر ڈیندے ہن۔
آہستہ آہستہ مرثیے دیاں کئی سو کتاباں شائع تھیاں تے ول ہک ہک کتاب دے کئی کئی نسخے
اج اج چھپے۔
سئیں دلشاد کلانچوی نے سرائیکی مرثیے دی ڈوجھی کڑی گولیندے ہوئے لکھئے جو
سرائیکی زبان وچ عزاداری دی ابتدا ۱۴۳ھ وچ تھئی۔ اوں ویلے اساڈے ایں علاقے
تے عباسی عہد دے گورنر عمر بن حفص موجود ہن۔ ول توجھی تے چوتھی صدی ہجری وچ ڈ نہیں بعد
نال وابستہ کجھ لوک سندھ دے رستے بہاولپور، ملتان تے ڈیرہ غازی خان آئے۔ تے
انہاں سرائیکی مرثیے دی پہلی سلہہ رکھی۔
ہک ایرانی مبلغ مُلا علی نے ملتان وچ آتے ڈٹھا تاں ایتھاں دہا بھارت
ہک ایجھی شعری صنف ہئی جیکوں لوک غور نال پڑھدے تے سُنڑدے ہن۔ مُلا علی

سرائیکی مرثیے کوں ایں انداز وچ نظم کیتا کہ لوک انہاں دے ایں شاہکار مرثیے توں بہوں متاثر تھئے۔ کیوں جو ایندے وچ دلی عقیدت تے نظم نگاری دے نال نال جذباتی کیفیات موجود ہن۔ مُلا علی او عالم دین ہن جنہاں ملتان تے ایندے نال دے بہوں سارے علاقیاں وچ موجود لوکاں کوں مسلمان کیتا۔

ہک بیا تے تریجھا حوالہ سرائیکی مرثیہ نگاری دی ابتداء دا اے ہے جو چھیویں تے ستویں صدی ہجری وچ جیڈاں تاتاریاں دی لٹ مار توں جان بچا تے بغداد دے عالم، سید خاندان دے لوک تے بے اُتھوں دے واسی قریب ہون دی وجہ نال ملتان تے بہاولپور دے علاقے وچ آتے آباد تھئے تے اِتھوں دے ادب تے انہاں گہرے نقش قائم کیتے جیہڑے ہن وی مرثیے دے حوالے نال موجود ہن۔

"جنگ نامہ" حامد ملتانی دے مطابق ۱۰۶۰ھ وچ سرائیکی مرثیہ نگاری دا گھمبیری ثبوت ملدے تے شاہ جہاں دے وقت دے مرثیہ گو شاعر سکندر دے مرثیے اُج وی مل ویندن، سکندر لشاری بلوچ ہئی تے ملتان دے کول کتھائیں رہندا ہئی اوندا ہک شعر ملاحظہ ہووے۔

> او خاصا ہا، بہوں پیاسا ہا تو ڑے پاسا ہا دریا ہا

خلش پیراصحابی دی تحقیق دے مطابق ڈیرہ اسماعیل دے سید زمان شیرانی ۱۰۹۰ھ دے شاعر ہن جنہاں ترے ہزار اشعار تے مشتمل مرثیے لکھئے۔ جیہڑے ڈو سو صفحے دی بیاض دی صورت وچ ہن۔

"سرائیکی شاعری" وچ کیفی جامپوری نے لکھئے جو جہاں گلکرائسٹ تے "تذکرہ اُردو شعراء" وچ مرزا سودا دے ہم عصر شاعر مسکین ملتانی ۱۲۱۳ء دا ذکر کیتے جیہڑا مشہور سرائیکی مرثیہ گو شاعر ہائی، تیرھویں صدی ہجری وچ سید ذوالفقار علی شیرازی، نواب محمد شاہ، نواز خان خادم والی ٹونک، خواجہ بہاؤ الدین زکریا دے دربار دے سجادہ نشین مخدوم شاہ محمود جنہاں دا زمانہ ۱۸۰۰ء کنوں ۱۸۶۹ء تک بندے، مولوی فیروز مرحوم سائل تے بے کس سرائیکی مرثیے دے وڈے وڈے شاعر گزرن،

سیٹھ دلشاد کلانچوی دی تحقیق موجب سرائیکی مرثیے دے اثرات دکن، دہلی

تے لکھنو دے ادبی مرکز ان وچ وی نظر آندن، سرائیکی نثر وچ جنہاں لوکاں نے مرثیے لکھئے انہاں وچ سید صید علی شاہ، جنہاں دے کئی مجموعے شائع تھئے۔ اے میانوال نال تعلق رکھیندے ہن تے زمانہ ہئی ۱۹۰۸ء دا، انہاں دیاں کتاباں وچوں دُر بہا قابلِ ذکر ہے۔ ہک بے شاعر غلام سکندر خان سکندر ۱۸۱۵ء سوں میانوالی وچ جمے۔ ۱۹۰۸ء وچ اُنہاں دا انتقال تھیا۔ اُنہاں دیاں بے شمار کتاباں وچوں بیاضِ غم، ماتمِ غم تے مجالسِ غم قابلِ ذکر ہن۔ انہاں دے علاوہ صاحبِ دیوان شاعر جنہاں سرائیکی مرثیے وچ کمال درجے دی زبان ورتی اے انہاں وچ کمال خان مگسی، مولوی فیروز الدین بھکری، منشی نبی بخش مضطر ملتانی، منشی محمد رمضان بہار ملتانی، مولوی گل محمد عاشق ملتانی، غلام حیدر فدا، حاجی نبی بخش شوق کربلائی۔ امام علی شاہ شفیق، منشی فتح محمد خان ناز، منشی نور محمد گدائی، منشی غلام علی مداح، سید شرف حسین بھکری، احمد سیف بھٹی، تے آجھے کئی بلند پایہ شاعر شامل ہن، جنہاں سرائیکی مرثیہ گوئی کوں عروج عطا کیتہ، سیٹھ عبید الرحمٰن تے سرائیکی کتاباں دی جیڑھی فہرست کتابی صورت وچ چھاپی اے اوندے وچ ۲۴۷ مرثیے دیاں کتاباں موجود ہن، جیقوں با آسانی لمے اندازہ لا ونج سگدے جو اساڈا سرائیکی مرثیہ کتنا ہک اگوں ہے۔

اَج دی اے صنف اَنویں مقبول ہے۔ جیویں اج کنوں پہلے ہئی تے اج وی لوک مرثیے کوں بہوں شوق تے عقیدت نال سُنڑدِن،

اَج وی شاعراں نے مرثیے کوں اُپیڑیں شاعری وچ او جاڈتی ہے جیہڑی پہلے صدی کوں ڈیندن اتے اُساں آکھ سگدے ہیں جو اساڈے سارے شاعر بہوں توانا مرثیہ لکھدے ہن تے اسا کوں مانڑ ہے جو اساڈا سرائیکی مرثیہ ویلے دے نال نال ادب وچ اپڑیں جا بنڑیندا پے تے ایندا مستقبل وی بہوں روشن ہے۔

ٹھکارے یا ڈھنڈکارے

سردار غلام حسن حیدرانی

اونویں تاں چار بے پُتر امجد خاں دے ہن۔ پر اصغر سارئیں کنوں سیانا تے تمیز والا چھوہر ہا۔ ایہا تمیز اوندی گچی دا گلانواں بݨ گئی۔ سارے بھرا اوندے کنوں سڑدے ہن۔ اوندے بھرا آپت وچ کھیر کھنڈ پر اصغر کوں سِدھا منہ کوئی نہ ڈیندا ہا۔ وڈی مصیبت تاں اوندی تعلیم ہئی۔ باقی بھرا چار پنج جماعتاں پڑھ کے مدرسہ چھوڑ گئے۔ تے اصغر باراں جماعتاں پڑھ گیا۔ لوک جتلا اصغر دی عزت کریندے۔ بھرا نویں کوں ڈوڑی بھا لگدی۔ بھراواں دے سلوک توں ڈاڈھا اوکھا۔ پر چپ کر کے کھرل تھیندا ریہا۔ ماں موئی تاں سارئیں دا واجھ لگ گیا۔ ہر ویلے طعنے ڈے ڈے کے بے حِس کیتی رکھدے۔ حرام خور۔ نکما۔ کم چور، منہ زور، بھنے خاں اے سارے اوندے ناں ہن۔

بھجائیاں ہر ویلے توکلے تپائی بھوئیں ترائیں دی کیتی رکھدیاں۔ اے نہیں جو اصغر امسلوں گیا گذریا ہویا ہا۔ اصل وچ اصغر ہر کہیں نال بݨا کے رکھݨ چاہندا ہا۔ پر بھلائی دے بدلے بُرائی اوں دی قسمت تھی گئی ہئی۔ اصغر دی قسمت وچ وئے ہن یا اوندے لوݨ کوں مار ہئی۔ جیندے نال او بھلائی کریندا۔ او ای اوندے نال بُرائی کر گذردا۔ ہک دفعہ تاں اوندا سر کہیں طراں بچا۔ او تھیا ایں۔ جو اوندے ہک سنگتی حیدر تے کوڑا مقدمہ بݨ گیا۔ اصغر ڈھرک بھج کر کے حیدر کوں چھڑا تے گھن آیا۔

اے تاں قدرتی گالھ ہئی جو حیدر دے دشمن ایندے دشمن بݨ گئے۔ نال نال حیدر دی دشمن بݨ گیا۔ ہک بڈھا بندہ ترڈیں ڈھہ پیا۔ اوں کوں متھے تے سٹ لگی۔ او مر گیا۔ حیدر سِدھا تھانے گیا تے اصغر دے خلاف پرچہ ڈے ڈتا۔ جو ایں کوں اصغر نے ماریے۔ لوکیں وی ترلے کیتے۔ حیدر وی تن ماریے۔ جو اصغر ڈیکھیج ونجے۔ پر اصل گالھ گجھی نہ رہی۔ معاملہ رورل شوں تھی گیا تے اصغر چھٹ چھٹا گیا۔

پر اج جیہڑی دی بھلائی کیتی بیٹھا ہا۔ اوں کوں رہ رہ تے کوئی اَن ڈِٹھی مصیبت ڈریندی پئی ہئی۔ او اپݨی قسمت کوں تاں بچا نڑدا ہا۔ چنگائی دی مندائی تاں اوندے پوکھے وچ ہئی۔

اصل گالھ اے ہے جو قتل دے مقدمے نوں جی چھڑا کے اصغر ملتان نس آیا۔ محکمہ مال وچ کلرک لگ گیا۔ ڈینہہ دا دفتر رہندا اور شام کوں کپڑے وٹا کے ہوٹل تے لگا ویندا ایں طرحاں چنگاں وقت گذر ویندا۔ رات دی ہوٹل توں کھا کے کرائے دے مکان وچ آتے سم پوندا۔ کلہا بندہ ڈیس نہ کرے ہا۔ تاں بیا کیا کرے ہا۔ ہک دفعہ رات کوں نوں وجے ہوٹل توں اُٹھی کے مکان تئیں ویندا پیا ہا جو اونکوں سڑک دے نال کھڑی ہک جوان نینگر بلوایا۔ ہوسی او کوئی سولاں ستاراں صالاں دی۔ فیشنی کالے برقعے تے ریشمی کپڑیں کنوں بھیں وڈے امیر دی دھی جا پدی ہئی۔

بھئی میں مسافر ہاں۔ میڈا مرد ڈو پہریں دا میکوں اِتھا ہیں بلہا کے شہر کم کرن گئے جو اُجن تئیں نہیں ولیا۔ اللہ جانے کیا جو اوندے نال کیا بنڑی۔ سیالے دی کالی رات ہے۔ میڈا اِتھاں کوئی وی سوہاں کئے نی۔ رات دا اولا مل وَنجے تاں وڈی مہربانی۔

اصغر جھٹ تاں سوچیندا رہیا۔ کینویں جو ہک کلہے جوان گھبرو نال جوان نینگر دا رات گذارن وڈی بلا گالھ ہئی۔ آخر اُلانڑاں۔

بھئی بیں وی مسافر ہاں۔ نِکی جہیں نوکری دے پاروں اِتھاں ہک کرائے دے مکان وچ کلہا رہندا ہاں۔ میڈا وی کوئی شہر دار بندہ سوہاں کائے نی۔ جیندے کول تیکوں بکا واں۔ جیکر توں پہلے اللہ تے بھروسہ کر گھنیں۔ جو او تیڈی حفاظت کریسی۔ ڈوجھا توں اللہ دے بنائے ہتھاں ان تے بھروسہ کریں جو ایں جیکر تیڈے نال کوئی شرارت کراں تاں میڈا منہ بھن ڈیسیں۔ آخر وچ میڈے اُتے وی بھروسہ کر سگدی ایں۔ جو میں وی انسان ہاں۔ تیڈی مجبوری کنوں فائدہ چاونڑ کنوں شرم کریساں۔

اصغر چپ کر گیا۔ جھٹ تاں او نینگر ہیر نال زمین کھنڈ ریندی رہی تے سوچیندی رہی تے ول بولی۔ تیڈا ناں ..... اصغر..... اصغر صاحب میں تیڈے نال جُلدی آں۔ اصغر دے پچھن نال اوں نینگر اپنڑا ناں حسینہ ڈسیا۔ ڈوہیں مکان تے کٹھے لگے آئے۔ سویرے اصغر تاں دفتر لگا گیا حسینہ گھر رہ گئی۔ ڈول ڈینہہ گذر گئے۔ پر حسینہ گھر ونجن دا نہ آکھیا۔ اصغر کوں خشک پیا جو اے نینگر خیری نہیں۔ آخر ساری گالھ کھل گئی جو حسینہ کوں چاچے دے پتر اشرف تے اغوا کیتا۔ اے تے ملتان گھن آیا۔ ڈاہ ہزار روپیہ چھکیندا اے وفائی کریندا نس گیا۔ اصغر ترلے کیتے جو حسینہ پچھاں ول ونجے پر حسینہ شرمساری کنوں پچھاں ونجن کنوں انکار کر ڈِتا۔ ایندے نال نال اوں گھر دا پتہ وی اصغر کوں نہ ڈسیا جو ملتان اصغر خط پُنڈ ڈیوے۔ ایں چھک تان وچ اکو ڈینہہ گذر گئے۔ حسینہ دل وچ اے سوچیندی

جو اصغر ڈاڈھا شریف جوان اے۔ اگاں ہیں وی نہیں سگدی۔ پچھاں ولن دا ویلا نہ رہیا۔ اگوں نبھاہ بچوں گیا۔ اندھے وچوں کیہڑے راہ۔ او دل وچ آہدی جو اصغر میڈے نال شادی کر گھنے ایں طرحاں زندگی چنگی نبھ ویسی۔

او ڈوں اصغر سوچیندا ہا۔ جو کہیں طرحاں حسینہ وی وطنے تاں ہیں اینکوں پچھاں اینده گھر پچا ڈیواں تاں مصیبت ٹل ونجے۔ آخر ہک ڈینہہ اصغر آکھیا۔

ڈیکھو حسینہ میں تیڈے نال کوئی برائی نہیں کیتی۔ تیڈے اغوا دی تیڈے پیو ماء تھانے تے ضرور رپٹ لکھی ہوسی۔ میں تیکوں کے تائیں لکیساں۔ میکوں کیوں ڈھکوندی کائیں۔ اللہ دا ناں من توں کجھ سوچ۔ میں غریب تے ترس کر۔

حسینہ نے جواب ڈتا۔ میں سوچ چکی آں۔ عدالت وچ میڈے بیان کرا کے میڈے نال شادی کر گھن۔ اے گالھ سُن کے اصغر پہلے تاں حیران تھی گیا۔ ول کہیں خیال توں سوچ کے آکھیا میں کل وکیل نال مشورہ کر کے ڈسیساں۔

حسینہ آکھیا ضرور۔

ڈو جھے ڈینہہ اصغر ہک انگریزی دا فارم گھن آیا۔ حسینہ کوں آکھیا۔ وکیل آکھیے جو اے پُر کر کے آن ڈے۔ حسینہ خوش تھی گئی۔ کیوں جو اوندی پہلی تے آخری خواہش پوری تھی رہی ہئی۔ ایں خوشی کنوں او اے وی نہ سوچ سگی جو اوندے پیو دے فون نمبر دی کیا ضرورت اے۔ اوں سارے کالم لکھ ڈتے۔ اج سویرے سویرے اصغر حسینہ دے پیو مہراب نواز کوں جھنگ فون کیتا ہا۔ ہن او ہوٹل تے مہر صاحب دا بھالا گدی بیٹھا ہا۔ ہن جوں جوں شام تھیندی آندی۔ اصغر کہیں اَݨ ڈٹھے خوف کنوں پریشان تھیندا ہا۔

اصغر ہوٹل تے بیٹھا ہا تھیا۔ وقت گزارݨ پڑھن لگ پیا۔ او اخبار پڑھدا بیٹھا ہا جو اوندے کنے آواز آئی۔ اینکوں ہتھکڑی لا ڈیو۔

اصغر اُتاں ڈٹھا۔ اگوں تھانیدار کھڑا ہا۔ اوندے نال ہک موٹا بندہ وڈے سارے ڈھڈ دالا تے ہوٹل دا منیجر وی کھڑا ہا۔ موٹے بندے نال اصغر الاناں۔

تُہاڈا ناں مہراب نواز ہے۔

اوں جواب ڈتا۔ ہاں

اصغر ہتھ اگوں کر ڈِتے۔ تے اُوں کوں ہتھ کڑی لگ گئی۔ وَل او سارے اصغر دے مکان تے لگے آئے۔ اُتھوں حسینہ دی برآمدگی تھئی۔ ہک بکس پیلندے وچ اکوی ہزار روپیہ تے کجھ گاہنے کپڑے ہُن او وی برآمد تھئے۔ بکس پیلندے تے حسینہ تے اصغر کوں نال کر کے شام تائیں جھنگ اپڑ گئے۔ سویرے عدالت وچوں پیشی گھن کے اصغر کوں جیل بھیج ڈِتا گیا۔ یارہویں ڈِیہنہ جیڑھے ویلے اصغر عدالت وچ پیش تھیا تاں اوں عرض کیتی۔

جناب میں ملتان دا مسافر ہم۔ تے اِتھاں دی مسافر ہاں۔ ایں واسطے ہک تاں مَیں وکیل نہیں کر سگیا۔ ڈوجھا میکوں کاغذ ڈِتا ونجے میں اپنے بیان لکھ ڈِینداں۔ اِیندے نال میں جرح دے حق کنوں وی دستبردار رہاں۔ عدالت اُوں کوں کاغذ ڈِتا۔ اُوں آپنا بیان لکھ ڈِتا۔ جیڑھے ویلے مجسٹریٹ اُوندا بیان پڑھیا۔ تاں حیران تھی گیا۔ تے سرکاری وکیل کنوں پُچھیا۔

گواہ حاضر ہن؟

جی ہاں۔ وکیل جواب ڈِتا۔

تھانیدار کوں حاضر کرو۔

تھانیدار آیا تاں صاحب سوال کیتا۔

حسینہ کیڑھی تاریخ کوں اغوا تھئی ہائی؟

ڈوں اپریل کوں۔

تیڈے کول رپٹ درج تھئی ہئی۔

جی جناب۔

کیندے خلاف۔

نہراب نواز دے بھتریجے اشرف دے خلاف۔

کیا او پکڑیا گئے۔

نہیں۔

تہاکوں کینویں پتہ لگے۔ جو حسینہ اصغر دے کول ملتان ہے۔

۲۳ر اپریل کوں اصغر مہر صاحب کوں فون کیتا ہا۔

کیا اصغر کول پہلے وی کہیں مجرم ابے آکھئے۔ جو میں فلاں چوری کیتی اے۔ میں فلاں جانتے ہاں۔

چوری دا مال میڈے کول ہے۔ اُوں سیکوں پکڑ ونجو۔

تھانیدار کوئی جواب نہ ڈتا۔ ول جہراب نواز کوں سڈوایا گیا۔ اُوندے کولوں صاحب پچھیا۔

کیا اشرف دے خلاف رپٹ درج تھئی ہئی۔

جی جناب۔

تیکوں اصغر فون کیتا ہا۔

جی جناب۔

کیا فون تے اے وی آکھیا ہا جو اشرف ڈا ہزار روپیہ گھن کے نس گیا ہا۔

جی جناب۔

حسینہ کتی ڈینہہ اصغر دے کول رہی اے۔

۲۲ ڈینہہ۔

ایندامطلب اے ہے جو اشرف پہلے ڈینہہ دھوکہ ڈے کے چلا گیا ہا۔

جی جناب۔

کیا اے سچ اے، جو اصغر حسینہ دی جان دمال تے عزت دی حفاظت کیتی اے۔

جی جناب۔

پچھے ایں کوں کیہڑے جرم وچ چلان کرایا ہئی۔

رب نواز چُپ کر گیا۔ تاں صاحب آکھیا۔ کرے ڈاڑھی والا۔ پکڑیجے مُچھاں والا۔

وَل اے، ڈی، ایم صاحب حسینہ کوں سڈوایا اُتے پچھیا۔

کیا تیکوں اصغر اغوا کیتا ہا۔

حسینہ جواب ڈِتا۔ عالیجاہ ایں سوال دے جواب کنوں پہلے میڈی ہک گالھ سُنڑ گِھنو۔

اے، ڈی، ایم صاحب اوں کوں اجازت ڈِتی۔ تاں حسینہ بولی۔

جناب ایں جہان سب لوک آدم دی اولاد ہِن۔ ایں زمین دیاں نعمتاں سبھ واسطے ہِن۔ پر انہاں لوکاں وچ ہر قسم دے بندے ہِن۔ کئی شریف، کئی کمینے تے بدمعاش۔ کئی امیل تے کئی لڑاکے، جیڑھے لڑاکو ہِن اور شریف دی روٹی کھس گھندے ہِن۔ شریف کنوں چُپ کر ویندے ہِن۔ پر بلکہ کنوں شریف کمزور تے بدمعاش ڈوڑی روٹی کھا کے موٹے اُتے تکڑے تھی گئے پچھے بدمعاشیں شریفیں دیاں زمیناں، مال، ڈھگی موبشی کھس گدھے۔ امیل دی اکھ تاں کھُلی۔ پر ویلا ڈھیر سارا

ٹنگھ گیا ہا۔ اصیل مجبوری کنے صبر دا گھٹ بھر گئے۔ اِتھوں غریب تے امیر دے ٹولے اُنجوائج تھئے غریب کماندا رہیا۔ امیر خود کھاندا رہیا۔ اپنے کتے زر دے پیلا نال پلیندا رہیا۔ پر کماون والے کوں سکا ٹکر ڈیندا رہیا۔ غریب دی کمائی نال خوذ محل ماڑیاں بنوایاں۔ پر غریب دی جھگی کوں بھا لا ڈتی۔ غریب امیر کوں عیش کر ویندا رہیا۔ اتے پیریں پے کے عزت کریندا رہیا پر امیر غریب کوں مندے، گالھیں کڈھیندا تے جتیاں مریندا، بے عزت کریندا رہیا۔ غریب امیر دی عزت تے پاہرہ ڈیندا رہیا۔ تے امیر غریب دی عزت نال دل بہلیندا رہیا۔

صاحب۔ ایں مہر صاحب کوں ڈیکھو (حسینہ پیو دو اشارہ کیتا) اشرف ایندی بے عزتی کیتی۔ او امیر ہا، طاقت ور ہا۔ اے اوندے اتے ہتھ نہ الار سگیا۔ اتے اوندا کجھ نہ ڈیگاڑ سگیا۔

اصغر غریب۔ یعنی اصیل تے شریف ہا۔ اوں بھلے صفائی کیتی۔ مہر صاحب دی مال، جان تے پہرہ ڈتا۔ ایں بھلے دا بدلہ اصغر کوں ڈھکوایا، پدھوایا۔ اوندی ملازمت تے شہرت کوں چٹ کر کے خوار کیتا۔ اوندا روزگار بند کرکے اوندے پیٹ وچ چھرا ماریا۔ ہر کہیں اپنڑی فطرت مطابق فرض پورا کیتا۔

حسینہ تاں چپ کر گئی۔ ول مجسٹریٹ اصغر کوں باعزت بری کر ڈتا۔ ول حسینہ الائی۔ جناب جیکر ہک آدمی تے ثابت تھی ونجے جو ایں ہک آدمی کوں بارہاں گھنٹے ہک کوٹھے وچ رکھیا اے۔ تساں اوں کوں کیا سزا ڈیسو۔
چھی مہینے قید با مشقت۔
کیا اے ثابت نہیں جو اصغر کوں مہر صاحب بارہاں گھنٹے کیا بارہاں ڈیہہ ڈھکی رکھیا اے۔
اے تاں صاف ظاہر اے۔
کوئی ایجہاں قانون ہے جو ایں کوں تساں سزا ڈے سگو۔

صاحب کوئی جواب نہ ڈتا۔ حسینہ حسرت دیاں نظراں نال ساریاں کوں ڈیکھدے کمرے کنوں باہر نکل گئی۔ اوں ویلے حسینہ دے منہ کوئی آواز نہ نکھتی۔ پر اوں آپنے منہ تے ہتھ ڈے ڈتے۔ ہیں اج تئیں نہیں پرکھ سگیا جو او کھل دے ٹہکارے ہن یا رووݨ دے ڈھسکارے۔ ❊

کراری چاٹ

ظفر لشاری ،

میڈا پیو تاں میڈے جمݨ کنوں پہلے اللہ کوں پیارا تھی گیا ہا۔ میڈی ما تے میڈی بھیݨ میکوں پال تے سَت سال دا آ کیتا۔ ماکوں خوشی ہئی جو میڈا پُتر جلدی جوان تھی ویسی تے ساڈے ڈکھڑے ٹل ویسن۔ پر مالک دے کم نرالے ہوندن۔ چانک میڈی ما بیمار تھئی۔ ڈیہاں دے وچ بیماری ایڈا بیڑ چا کیتا۔ تے اساں ڈوں بھیݨ بھراواں کوں کلہا چھوڑ تے میڈے پیو دو ٹُر گئی۔ میکوں پوری طرح یاد اے۔ مرݨ کنوں پہلے میڈی ما میڈی بھیݨ کوں اپنے کول بلہا تے آکھیا "شمشاد! ارشد نشو ہے اینڈا ہتھ میں تیڈے ہتھ وچ ڈیندی آں۔ دھیان کریں زمانے دی گردش وچ گردان نہ تھی ونجے . . . . زمانہ گندا آندا پے میڈی بچڑی۔ دنیا کئی رنگ بدلیسی۔ دھیان کریں متاں رنگدار دُنیاں کوں ڈیکھ تے آپ بے رنگ تھی ونجیں۔ حالات دا ڈٹ تے مقابلہ کریں۔ میڈیاں دعائیں قدم قدم تے تیڈے نال راہسن"۔ ہو نہ ڈیہنہ میڈی بھیݨ ڈاڈھی رُنی۔ ماواں دے بغیر دھیاں بھلا کہیں کم دیاں۔ تے پیو دے بغیر پتر کہیں کار دے۔ تقدیر دے کم پہلے پیو مر گیا تے ول ماکوں دی تقدیر دے بے رحم ہتھاں اساں کنوں کھس گھدا۔ ڈوجھے ڈیہنہ میڈا چاچا اپنا ٹبر گھن تے ساڈے گھر آ گیا۔ اوندے ترے پُتر تے ڈوں دھیاں ہن۔ میڈی بھیݨ ڈاہ جماعتاں پاس ہئی۔ چاچے بھج دُرک کیتی۔ تے میڈی بھیݨ شہر دے مڈل سکول وچ اُستانی لگ گئی۔ میں اُنہاں ڈیہاں ڈوجھی جماعت وچ پڑھدا ہم۔ میڈی بھیݨ میکوں ما بھُلا ڈتی۔ میڈا ہر طرح دا خیال رکھیندی۔ چنگے کپڑے، چنگا کھاوݨ پیوݨ ہا۔ چاچا کجھ ڈیہنہ تاں چنگا رہیا۔ تے ول ہولے ہولے بدلݨ شروع تھی گیا۔ اوندی ذال میکوں کہیں کہیں ویلے ہک ادھ چاٹ دی مار گھندی ہائی۔ میں بھیݨ کول آندا ہم

تے میڈی بھیݨ روونڑ تے زور ڈیوے ہا۔ ہک ڈینہہ چاچی میڈی بھیݨ کوں آکھݨ لگی۔ "شمشاد
ہݨ جوان تھی گئی ہیں، ایں چاہندی ہاں جو نہڈی اکرم نال شادی تھی ونجے۔ تے . . .
اجݨ او کجھ آکھے ہا۔ پر میڈی بھیݨ اُوندی گالھ کوں ٹوکیندیاں ہویاں آکھیا۔ "چاچی
میکوں دی پتہ ہے جو میں جوان تھی گئی آں، پر غور نال سُݨ گھن چاچی، جے تائیں ارشد پڑھ ک
تے جوان نی تھیندا، نہ میکوں شادی دے ناں آکھیں تے نہ ایں کہیں دی گال نہ سُݨ
رات کوں چاچا گھر آیا، چاچی الف کنوں لا تے یے تک قصہ سُݨا ڈتا۔ چاچا میڈی
بھیݨ کوں مندے کڈھݨ لگ پیا۔ دھڑکے ڈیتونس۔ کھلے اُلریونس۔ پر میڈی بھیݨ ہار نہ من
رات اُوں روندیاں گذار ڈتی۔ سویلے اوسکول ونجݨ دی بجائے سِدھی مامے دے گھر گئی
رو تے سارا حال سُݨا لئیں۔ میڈا ماما تھڈاں لا داخشکیل ہا۔ میڈی بھیݨ کوں روندا ڈیکھ تے
کاوڑ کنوں رتا لال تھی گیا۔ شام کوں میں گھر آیم تاں میڈے مامے تے میڈے چاچے دا جھ
شروع ہا۔ لتوں لتوں پئیں میں دے بعد میڈا چاچا ٹبری کوں گھن تے گھر گیا پیا تے ساڈی نا
ساڈے کول آ رہکی۔ سر توں مصیبت ٹل گئی ہئی۔ میں دی خوش ہم تے میڈی بھیݨ دا خرچ ما
ڈیندا ہا۔ میڈی بھیݨ دی تنخواہ بچت وچ ہئی۔ نانی ساڈے توں اوے گھولے تھیندی ہئی۔
جیڑھے ویلے ساکوں نانی دا پیار ملیا تاں اساں سارے ڈکھ بھُل گیوسے۔ رات کوں میڈی
بھیݨ میکوں جھولی وچ بلہا تے کتنی دیر روندی رہئی۔ شاید اماں یاد آ گئی ہوسی۔ میں پچھیا
بی بی! روندی کیوں بیٹھیں؟ آکھݨ لگی۔ کتھاں روندی بیٹھی آں"۔ اوں جلتی جلتی اپݨے ہنجو
پونجھ گھدے، تے میڈے گلہاں تے پیار ڈیوے تے آکھݨ لگی۔ "ارشد میں تیڈے اُتے
ابٹریاں ساریاں خوشیاں قربان کر ڈیساں۔ آپ ڈکھی تھیساں پر تیکوں خوش رکھیساں۔ ایں تیڈ
خاطر زمانے دی ہر مشکل نال ٹکر گھنساں۔ اماں آہدی ہئی زمانے دے رنگ وچ رنگیج تے ب
رنگ نہ تھیویں۔ کیناں کیناں یئی کیناں بدلساں! دنیاں بھانویں لکھ رنگ بدلے میکوں کہیں د
لوڑ کینی۔ ارشد! میڈی اماں دا جایا! ہک تیکوں کجھ نہ تھیوے۔ میڈی خوشی تاں توں ہیں"۔
پتہ نی میڈی بھیݨ کیا کیا آہدی رہی۔ میکوں تاں نندر آ گئی تے جیڑھے ویلے میڈی جاگ
تھئی ڈٹھم تاں میڈا چولا اوندے ہنجواں نال ٹیپا پیا ہا۔ ہݨ میڈے کیتے میڈا پیو وی میڈی
بھیݨ ہئی تے میڈی ما وی اوہا ہئی۔ وقت دی چکی چلدی رہی۔ میڈی بھیݨ دے ارمان، خوشیاں
حسرتاں وقت دی چکی وچ پیسدے رہیے۔ زمانہ بدل گیا۔ میں ڈٹھی۔ جماعت کنوں لا تے ہݨ

ہک ڈاہ جماعتاں پاس کر گیا ہم۔ میڈی بھین دی جوانی ڈھلدی ویندی ہئی نانی ڈاھڈا زور لایا جو اے شادی کریندے رضامند تھی ونجے پر میڈی بھین تاں سبھ کجھ میڈے ناں توں قربان کرن دا نیت بیٹھی ہئی۔ ڈاہویں دے بعد میں کالج داخل تھی گیم۔ میڈی بھین ڈاڈھی خوش ہئی۔ جو میں جلدی تعلیم مکا تے روزی لائق تھی ویساں۔ کالج دی زندگی، سبحان اللہ! آزادی وی آزادی۔ نہ کہیں دا ڈر نہ کہیں چیز دا فکر زندگی ڈاڈھے سوہنے رنگ وچ پئی گزردی ہئی۔ میڈی بھین میڈی ہر شے دا خیال رکھیندی۔ کپڑے۔ کتاباں فیس، جیب خرچ گھدا ہر شے وقت تے گھل ڈیندی۔ میڈی بھین میکوں کڈاہیں کڈاہیں آہدی ہئی "ارشد! خیال رکھیں۔ آزاد ماحول وچ اپنے آپ کوں آزاد نہ تھی ونجیں تائیں ہک نویں زندگی دی ابتدا کیتی اے۔ میڈی دعا اے اللہ کرے تیکوں اے زندگی راس آ ونجے ایں زندگی وچ تیکوں ابھیاں ہیں ذی ملن چھیڑیاں ایٹم بم کنوں وی زیادہ خطرناک ہوسن۔ پر تیکوں او چیزاں پھل وانگوں لگسن تے توں ...... ہنڑ زیادہ میں کیا آکھاں آپ سمجھدار ہیں ہولے ہولے سمجھ ویسیں۔" میں کھل تے چپ کر ویندا ہم۔

ہک ڈینہہ جماعت دے کمرے وچوں نکلیوسے تاں ریاض میڈا ہم جماعت میڈے نال آتے آکھن لگا۔ آ یار پلاٹ وچ بہندے ہیں بخ تے ہاہن دے بعد آکھن لگا "یار ہک پوبیٹ پھسیا پے۔ گال کر ودرح ہے۔ انار دی کلی ہے۔ غضب دی سوہنڑی اے"۔ پہلے تاں میں ناں کیتی۔ تے جیہڑے ویلے اوں تعریفاں دے پل بدھ ڈتے تاں میں آکھیا۔ اچھا یار اج شام کوں ڈکھانویں۔ فلم تے ہیں انتظار کریساں شام کوں ٹھیک وخت تے ہک چھوکری کوں نال لا تے آگیا۔ میں چھوکری دے پیر ڈٹھے تے اوندے اتے کھیوا تھی گیم۔ ریاض ہک پاسے بیٹھا۔ میں تے او چھوکری انج نکس وچ وچ بیٹھے۔ پہلے تاں او شرم کرتے منہ تے نقاب ماری بیٹھی رہی۔ تے میکوں وی بھین دیاں گالھیں کن وچ سنڑیجن پئے گیاں رپر کے تائیں دل آکھیا و کھٹ دوے۔ ڈیکھا کیا بیٹھیں۔ بہرحال او جوان ہئی۔ جوانی دی خوشبو ہر شے کنوں چنگی تے بھا لوڑیں ہوندی اے۔ اوندا ہتھ کرسی دے بازو تے پیا ہا۔ میں ڈردیاں ڈردیاں اوندے ہتھ تے ہتھ رکھیا۔ اوں نخرے نال میں ڈو ڈٹھا۔ تے اوندا ہتھ میڈے ہتھ وچ آگیا۔ میں گھیندا وہم مبلیڈا

ادھی نیم ٹکی۔ جھنیاں بل گیاں ہ ریہم۔ تھوڑی دیر دے بعد اوندا نقاب دی تلے آ پیا۔ اوں کنوں ددھ تے نکلی۔ گلابی رنگ، ڈیکھ تے حیران رہ گیم۔ جتنی تعریف بیں سنڑی ہئی۔ اوں کنوں ددھ تے نکلی۔ گلابی رنگ، پتلے پتلے ہوٹھ موٹیاں موٹیاں اکھیں۔ ہلکا ہلکا میک اپ۔ میں ڈیکھ تے پوری طرح مست تھی گیم میں ہوے ہوے گھگند یاں ہوتیاں پچھیا۔ " سائیں دی تعریف" نخرے نال کھلی تے آکھن لگی۔ تعریف تاں سب اللہ دی ہوندی اے، پر ایں نا چیز کوں شکیلا ملک سڈیندن۔"
اوندیاں گالہیں سنڑ تے بیں حیران رہ گیم۔ نیز بیں اوندوں اپنا ناں ڈسیا تے تلم بکنڑ کنوں پہلے وعدہ تھیا جو اتئی کل میکوں شیراز وچ ملیں۔ ڈوجھے ڈیہنہ او میں کنوں دی پہلے شیر باغ گئی بیٹھی ہئی۔ میکوں سمجھ نہ ہئی آوے کیا معاملہ اتنی جلتی اے چھوکری کیویں میڈے نال رل مل گئی اے۔ ریاست دی آنہد بیں جیڈا ہے۔ اوں کیوں نہ اوندے نال یاری لائی پر اوندے سامنڑے جیڑھے ویلے آیم تاں سب کجھ بھل گیا۔ تے میں اوندے حسن وچ گم تھی گیم۔ ڈوپہراں کوں گھر ونجنڑ کیتے تیار تھئی۔ اوندے ونجنڑ کنوں پہلے میں اوں کنوں پچھیا "مس شکیلا! کہیں چیز دی ضرورت" کھل تے آکھنڑ لگی" ایہا گالھ میں تہاکوں آکھنڑ والی ہم۔ پر تساں پہلے پچھ گھدے۔ میکوں صرف پنجاہ روپے دی ضرورت اے۔ کیا تساں میڈی اے ضرورت پوری کر سگدے وے؟" میں آکھیا! صرف پنجاہ۔ شام کوں گھناہے۔ پر میکوں ملسو کتھاں؟" آکھن لگی"۔ میڈے ماپیو شادی تے گئے ہوئن۔ رات نوں وجے میڈے گھر آ ونجاہے" بیا پتہ گھن گدھا تے او نخرے نال سلام کر تے ویندی رہی میں ڈھیر دیر تاں سوچیندا رہیم۔ کتنی سوہنڑی اے؟ کتنی امیر اے؟ پر منگے چھیڑے پنجاہ روپے ہنس!! شام کوں میں گھر گیم۔ میڈی بھینڑ دیر نال آون دی وجہ پچھی۔ میں بہانہ کیتا۔ جو کالج وچ ہک شغل پیا تھیندے۔ ہیں گالھوں بچ ڈرک وچ شام تھی گئی اے خیر بھینڑ میڈی چپ کر گئی۔ ہنڑ سوچاں بیٹھا جو رقم بھینڑ کنوں کیویں منگاں؟ ہک بہانہ ہتھ آ گیا۔ بھینڑ کوں آکھیم"۔ لی بی! میڈا ہک غریب دوست اے۔ رقم دی ضرورت ہس۔ آہدے پنجاہ روپے کتھاوں مل ونجن۔ اٹھویں ڈیہنہ تک ڈے ڈیساں"۔ بھینڑ میڈی دیر دی نہ کیتی تے پنجاہ دا نوٹ کڈھ تے میڈے ہتھ وچ ڈے ڈتس۔ آکھن لگی۔ "غریباں دی مدد نال ساڈا فرض اے۔" خیر نوں وجنے کنوں ادھا گھنٹہ پہلے رقم پیا تے گھر دا

ٹھیک لوں وجے ویں ڈسائے ہوئے پتے تے پج گیم۔ ہک نکی جہیں چھوکری در
نکل آیم۔ ٹھیک لوں وجے ویں ڈسائے ہوئے پتے تے پج گیم۔ ہک نکی جہیں چھوکری در
تے کھڑی ہئی۔ میڈا ناں پچھن دے بعد میکوں اندر گھن گئی۔ تے ہک کمرے دا دروازہ ڈکھا
تے او بھج گئی۔ میں مکان دی سجاوٹ تے ڈیل ڈول ڈیکھ تے حیران رہ گیم۔ اندر پکھا چلدا
پیا ہا۔ تے شکیلا ہک پلنگ تے چپ چاپ بیٹھی ہئی ہیں ہولے ہولے پیر تے پیر رکھیند
اوندے پلنگ کول پج گیم۔ اوندا منہ ڈو جھے پاسے ہا۔ گٹن تے شال۔ لہیٹی بیٹھی ہئی۔

تے کہیں سوچ وچ گم ہئی۔ میں اوندی کنڈھ کنوں کھڑ تے پنجاہ دا نوٹ اوندی جھولی وچ سٹ
گھتیا۔ پر او چپ کرتے بیٹھی رہی۔ میں ایکٹنگ کریندیاں ہوئیاں آکھیا۔ "شکیلا صاحبہ! ناراض
تاں نئیں بیٹھے ودے؟ سائیں! بے فکر رہو تہاڈی ہر فرمائش پوری کریساں۔ گھر وچ ہک سدھی
سادھی بھولی بھالی بھین ہے۔ جیویں آکھاں اویں کریندی اے" پر شکیلا دا منہ تاں۔ اجن
وی پرتو ہا۔ میں اوندے سامنے ول گیم۔ اوں منہ نوایا چا۔ میں اوندی کھاڈی کوں پکڑا
تے منہ اتوں تے کیتم تاں میڈا اتلا ساہ اتے رہ گیا۔ تلواں ساہ تلے رہ گیا۔ پیراں دے
تلوں زمین نکل گئی۔ کوٹھا بھوندا معلوم تھیا۔ پیٹ دا لہو جم گیا۔ میکوں اینجھے نانگ کھا
گیا ہووے۔ اکھیں دے سامنے اندھارا تھی گیا۔ تے جیڑھے ویلے اندھارا مکیا۔ تاں
پلنگ تے میکوں میڈی بھین نظر آئی۔ میں وڈیاں ڈردیاں پچھیا۔ "بی بی! توں اتھاں
کیویں؟" میڈی بھین اٹھدیاں ہویاں پچھیا، پر توں اتھاں کیویں آگئیں۔؟ میڈی زبان
جیویں ستج گئی ہووے۔ بھین میڈی ول رعب نال پچھیا۔ "میں نئیں پچھیندی ہئی۔ تو اتھاں
کیویں آگئیں؟ ڈسا! چپ کیوں تھی گئیں۔ واہیا تا۔! میں تیڈے اتے اعتبار کیتا تے
تیکوں دوکھا ڈیوݨ دی کوشش پیا کریندا ہا توں۔ میں آکھیا ہا، نہ تیکوں آزادی دی زندگی
راس کیناں آسی، توں اپنے آپ کوں بھل ولیس بھل گئیں نہ خود کوں۔؟ اے تاں میں
تیڈا امتحان پئی گھندی ہم پر ایں امتحان وچ توں فیل تھی گئیں۔ زندگی دے اگلے امتحاناں
وچ کیویں کامیاب تھیسیں۔ ڈسا! کجھ تاں بول" میں بھین دے پیراں تے ڈھیہ پیم تے آکھیم
بی بی غلطی تھی گئی اے۔ معاف کر ڈے۔ آئندہ اینویں کیناں تھیسی۔ بی بی تاں میکوں معاف
کر ڈتے۔ میں پیراں تے ڈھا پیا ہم۔ میڈی بھین میکوں اٹھاوݨ دی بجائے آکھݨ لگی
"ارشد میں تیڈی خاطر بکھاں خوشیاں کوں ٹھوکر مار ڈتم۔ اپنی ہر خواہش گل گھٹ ڈتم

میڈیاں اکھیں دے سامنڑے میڈی ہر حسرت کھڑیاں رگڑا رگڑا تے مرگئی۔ پر میں ہردا نہ کیتی تے تیکوں ایہو بدلہ ڈِتنے"۔ جے تیکوں میڈی بھینڑ دی رووݨ تک پہنچ ریہں اکھیں نے بھینڑ دے گل لگ گیم۔ وڈیاں ترلاں نال اونکوں منایم۔ جد تائیں شکیلہ دی آگئی ریہں اونکوں ڈیکھ تے سر زرایا چار تے جلتی جلتی گھر آگیم۔ میڈی بھینڑ اجنڑ شکیلہ دے گھر رہندی ہیں سوچیم جو میں دانگوں کتنے چھوہر ہوسن جیڑھے آزاد ماحول وچ آ تے ہر شے کنوں آزاد تھی ویندے ہوسن۔ تے ہیں دانگوں ماپیو کوں دوکھا ڈیندے تے رقم چیک آندے ہوسن تے لوفر تے بازاری رناں دے نخریاں تیھوریاں تے خرچ کریندے ہوسن۔

کاش انہاں کوں پتہ ہونڑا جو ماپیو کتنی محنت نال پیسہ کماندن۔ تے او کتنی بے دردی نال بدکار عورتاں کوں کھوا ڈیندے ہین۔

جے تیں بھینڑ میڈی دے پیراں دا الا آیا۔ تے میں متہ تے کپڑا سٹ تے غرارے ڈیونڑ شروع کرڈِتم ؞

کافی

حضرت خواجہ غلام فریدؒ

کیا حال سناواں دل دا — کوئی محرم راز نہ مل دا
منہ دھوڑ مٹی سر پایم — سارا ننگ نموز ونجایم
کوئی پچھݨ نہ دیڑھے آیم — ہتھوں الٹا عالم کھلدا

آیا بار برہوں سر باری — لگی ہو ہو شہر خواری
روندیں عمر گزاریم ساری — ناں پایم ڈس منزل دا

دل یار کیتے کُرلاوے — تڑ پھاوے تے غم کھاوے
ڈکھ پاوے سول نبھاوے — ایہو طور تیڈے بیدل دا

کئی سنہس طبیب کماون — سے پُڑیاں جھول پلاون
میڈے دل دا بھید نہ پاون — پووے فرق نہیں ہک تل دا

پنوں ہوت نہ کھڑ موکلایا — چھڈ کلہڑی کیچ سدھایا
سوہݨے جاݨ ٻچھان رولایا — کوڑا عذر نبھایم گھلدا

سن بیلے دھانہہ پکارے — بیتڈا مجنوں زار نزارے
سوہݨا یار تونیڈے نکھارے — کڈیں چا پردہ محل دا

دل پریم نگر ڈوں تانگھے — جتھاں پینڈے سخت اڑانگے
نا راہ فرید نہ لانگھے — ہے پندھ بہوں مشکل دا

غزل

نقوی احمد پوری

کیا ڈکھیندا ہے ادا، ہک لہاون کیتے،
جھاتی پاپا تے ہے ٹک ویندا آ مساون کیتے

اج ذرا زلف دی چھاں توں میڈے سر تے کرچا
دھپ دے وچ آیاں، تھکیڑا ہیں لہاون کیتے

او تاں مالک ہے، نُھارے کہ اجاڑے دل کوں
اکینویں آکھاں اُونکوں، ایں گھر دے سجاون کیتے

یاد آندیں، تاں ہیں روندا ہاں تے پڑ پڑ ویندا ں
ڈیکھ کیا حال تیڈے پیار دے ستاون کیتے

او صبا بن تے گزر دے، تاں ہے لگدا اینویں
جینویں آیا ہووے، روندے کوں رہاون کیتے

تُر دا رہنداں ہیں تصوّر دا سہارا گھن تے
ہک حقیقت تے نواں رنگ چڑھاون کیتے

روح دا سِجھ تاں مرینداہے ہمیشہ لاٹاں
جسم دی دھرتی دا ہر داغ مٹاون کیتے

شیشہ ڈہراں، تاں ڈکھیندے میکوں صورت اوندی
کیجھا ایں سانگ رچے، ڈوں کوں ملاون کیتے

بار کوئی اوندی امانت دا نہ چا سگدا ہا،
پیش چا خود کوں اساں کیتا ہا چاون کیتے

خشک لب روتے جڈاں اونکوں صدا ڈیندے ہِن
آندے بادل دی طرحاں مینہ اوساون کیتے

صرف میکوں وی جلوے دی طلب ہئی نقوی
او دی بے تاب ہا خود جلوہ ڈکھاون کیتے

نظم

محی الدین شان (مرحوم)

سوہنڑیں رُت بہار دی آئی ہے
ساڈے رانجھن واگ ولائی ہے

جے کوں دلڑی کیتی سوگھی ہم
جیندے عشق نے کیتا روگی ہم
جیہڑا مٹھڑا راول جوگی ہم
اوندی صورت سانڑیں آئی ہے

ہرپاسے سُکھ دا سایہ ہے،
بکھ جانی آن ڈکھایا ہے،
بوٹی بوٹی جوبن چایا ہے،
انہیں رُوح کے پیاس بجھائی ہے

سوہنڑیں رُت بہار دی آئی ہے
ساڈے رانجھن واگ ولائی ہے

اَج ہار سنگھار سوہاندا پے
اَج ساجن ویہڑے آندا پے،
اَج موسم ملہار دا بھاندا پے
اَج عید اساں تک آئی ہے

اے دُنیاں گل گلزار ڈِسے
خوش وسدا گھر چودھار ڈِسے
جتھ پریم دید بہار ڈِسے
خوشی انگ انگ سمائی ہے

گنڈے جعفر شاہ دے بھریساں ہیں

ڈیوے رنج مسیت پلیساں ہیں،

سنڈ سنگیاں چھنے ڈیساں ہیں،

اَج قسمت وار ولائی ہے

سونہڑیں رُت بہار دی آئی ہے

او دین دی ہے ایمان دی ہے،

او جند دی ہے جان دی ہے،

او عقل فکر تے دھیان دی ہے،

انجم آوندے ناں توں وکائی ہے،

سونہڑیں رُت بہار دی آئی ہے،

ساڈے رانجھن واگ ولائی ہے،

نظم

سیدہ انجم گیلانی

اَج یار کرم فرمایا ہے
میکوں کول آپنڑیں سڈایا ہے

جیڑھا کولوں ڈس کے دور رہیا
بے فیض رہیا مغرور رہیا

اول اوڑک پیار ونڈایا ہے
اَج یار کرم فرمایا ہے

جیندے پکتے بانڑ مریندی ہم
رو رو کے نیر وہیندی ہم

اول آخر روح پرچایا ہے
اَج یار کرم فرمایا ہے

جیندے ملنڑ دی کوئی راہ نہ ہئی
جیکوں اصلوں میڈی چاہ نہ ہئی

ہُنڑ اوندا سُنیہڑا آیا ہے
اَج یار کرم فرمایا ہے

ہُنڑ کوئی ڈُدھ نہ ڈیساں ہیں
ہُنڑ کھلدی ہسدی وِیساں ہیں

ڈینہہ سکھ سنبھلنڑ دا آیا ہے
اَج یار کرم فرمایا ہے

ہُنڑ وَنج کے ریس نویساں ہیں
قدماں توں سِر نہ چیساں ہیں

ہُنڑ قسمت آن ملایا ہے،
اَج یار کرم فرمایا ہے،

توں تڑیں یاد کریسن بہوں سنگیاں
سٹ سنگیاں ساریاں ٹر ویساں
سَیئں اپنڑا دوست بنڑایا ہے
اَج یار کرم فرمایا ہے
میڈے گوڑے سَیچے بھرادو
خوش تھی کے رخصت فرما دو
میڈا وقت وٹنڑ دا آیا ہے
اَج یار کرم فرمایا ہے،
میکوں کول اپنڑیں سڈایا ہے،
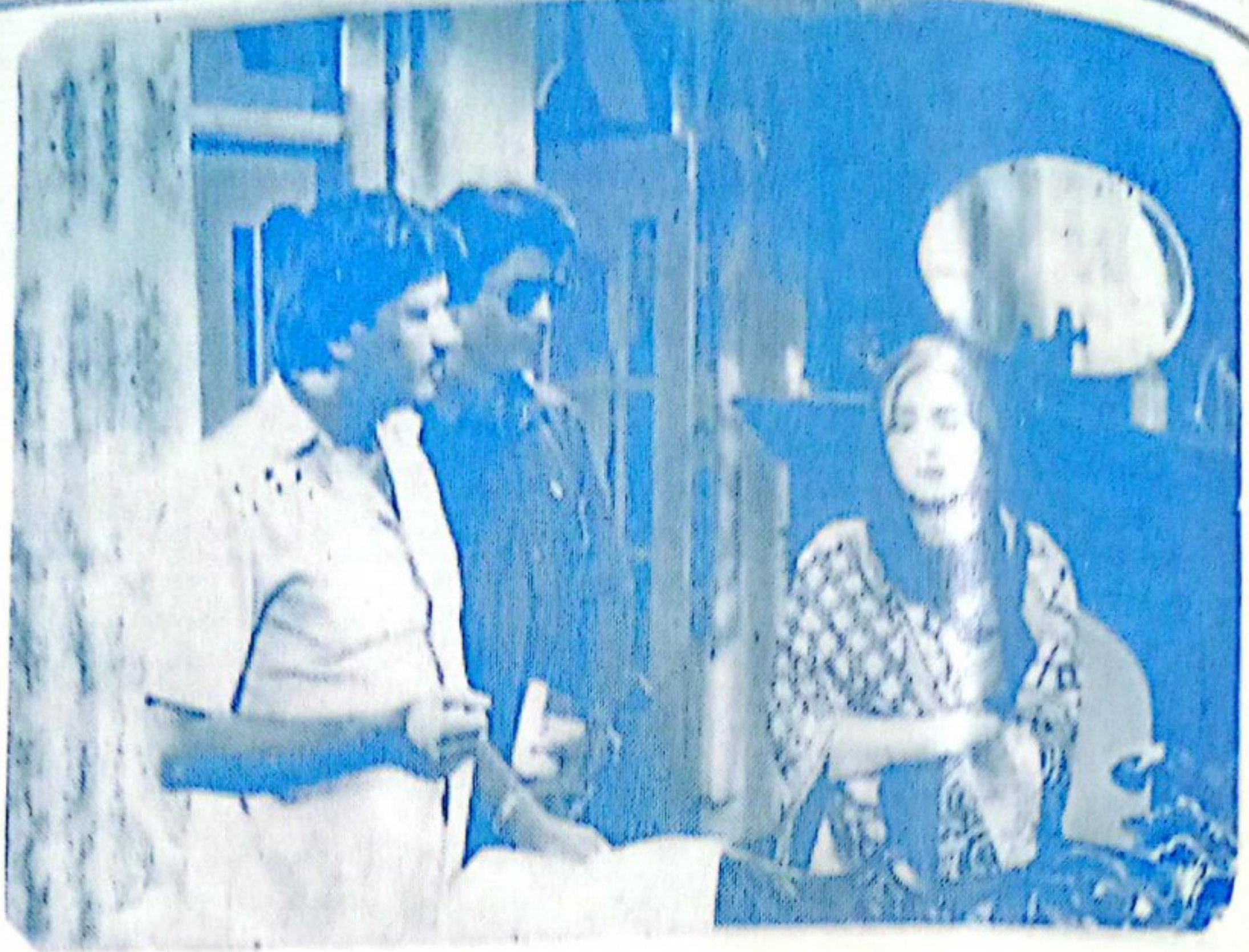
ٹی وی کے پروگرام "رُت رنگیلڑی" میں نشر ہونے والے ڈرامے کا منظر، اسلم قریشی اور صاعقہ اور فہامنی نمایاں ہیں۔
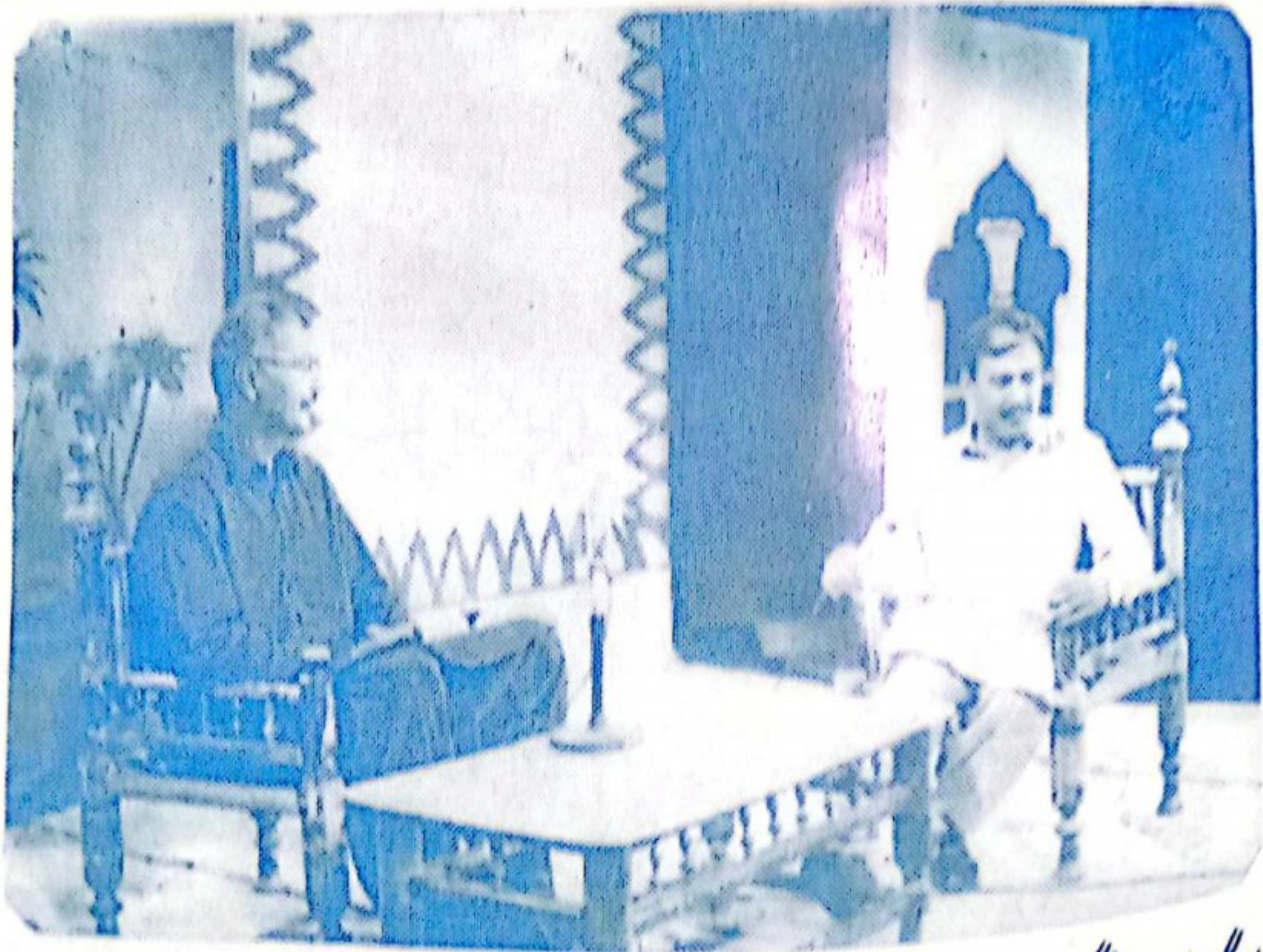
ٹی وی پروگرام "رت رنگیلڑی" کے سٹیج شو جھوک میں اقبال مصطفیٰ اور کمپیئر نصر اللہ خان ناصر۔